

ULUSLARARASI BEDİÜZZAMAN SEMPOZYUMU-III

**20. Asırda İslâm Düşüncesinin Yeniden Yapılanması ve
Bediüzzaman Said Nursî**

İlmi Heyet

Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş, Prof. Dr. İbrahim Canan,
Prof. Dr.Suat Yıldırım, Prof. Dr. Ahmet Akgündüz, Prof. Dr.Faris Kaya

Yayına Hazırlayan

Mehmet Paksu

Tercümeler

Arapça

Veli Sırım, Abdülaziz Hatip, Kenan Demirtaş

İngilizce

Metin Karabaşoğlu

Almanca

Nuriye Uşşak

Dizgi

Nesil Basım Yayın

551 32 25

Baskı, Cilt:

Nesil Matbaacılık A.Ş.

551 32 27

ISBN 975-408-271-5

©

Bu eserin yayın hakkı Nesil Basım Yayın A.Ş.'ye aittir.

Sanayi Cad. Bilge Sk.No: 2

Yenibsona / İSTANBUL

Tel: (0212) 551 32 25 pbx

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSÎ'YE GÖRE KUR'ÂN'IN MÜCİZELİĞİNİ AÇIKLAMA METODU

ZİYAD HALİL MUHAMMED ED-DEĞAMİN*

BİSMİLLAHİRRAHMANİR-RAHİM

Mukaddime

Âlemlerin Rabbine hamd, enbiyanın önderi ve peygamberlerin sonuncusu olan Efendimiz Muhammed'e, onun bütün âl ve sahabilerine ve kıyamete kadar ona güzelce tabi olanlara salat ve selâm olsun.

Eskiden olduğu gibi günümüzde de âlimler Kur'an-ı Kerimi inceliyor ve onun her çağda hayatın bütün müsbet yeniliklerini muhtevi, beşerî sistemlere karşı koymaya muktedir ve faydalı mesajlarla dolu bir hazine olduğunu görüyorlar. Bugün de Kur'an-ı Kerimin meydan okuma kapısı ardına kadar açıktır. O, gerçek marifet yolunu çizme, hakikî düşünce metodunu ortaya koyma, faydalı medeniyetin temellerini kurma ve ideal hayatın prensiplerini belirleme konusunda insanlara ve cinlere meydan okumaya devam etmektedir. Âlimler, her geçen gün onun i'câz vecihlerinden bir yenisini keşfetmektedirler. Eskiden derlerdi ki: "Fesahat insanları hayran bırakıp akıllarını çelen, onun beyanındaki güzelliştir." "O, ihtiva ettiği gaybî haberleri ve gelecekle ilgili ihbarlarıyla mu'cizedir." "O'nun mu'cizelik yönlerinden biri de, kalbleri etkilemesi, ruhları cezbetmesidir." "Kur'an gibi, dinlenildiğinde sesi kuşağa değer değmez kalbe damlayan ne nesir, ne de şiir başka bir söz göremezsi-

*Doç. Dr. ZİYAD HALİL MUHAMMED ED-DEĞAMİN

1962'de Amman'da doğdu. 1987'de masterini ve 1991'de doktorasını tamamladı. Halen Malezya'da Uluslararası İslâm Üniversitesinde öğretim üyesidir.

Yayınlanmış eserlerinden bazıları:

1. Mevzuî Tefsir'de Araştırma Metodu.
2. Kur'an Tefsirinde Disiplinli Metod.

niz.” “O’nun mu’ciziğinin bir yönü de kâinat ve kanunları hakkında ihtiva ettiği ilmi gerçeklerdir. Yeni âlimler onun terbiye ve teşri’ alanında ihtiva ettiği prensiplerle mu’cize olduğunu söylüyorlar. Son olarak onun yeni bir mu’cizelik yönünden söz ediliyor. O da, metod ve öğretim ile ilgili eşsizliğidir. Bediüzzaman ise bütün bu i’câz yönlerini özlü olarak şöyle dile getiriyor: “Kur’ân, mu’cizelerin deryası ve menba’ıdır.”

Ben son derece üzüntümü ifade etmek isterim. Çünkü, günümüzde Kur’ân-ı Kerimin mu’cizeliği konusunda eser yazarların tamamı olmasa bile büyük bir kısmı Bediüzzaman Said Nursî merhumun konuyla ilgili yazdıklarından haberdar değillerdir. Oysa Bediüzzaman İ’câz’ı’-Kur’ân alanında nev’i şahsına münhasır ve ciddinden ilgi ve araştırmaya değer bir medod takip etmiştir. İ’câz konusundaki sözlerinin eşi ve benzeri yoktur. Bütün ümmet içerisinde onun hayatı kapkaranlık bir ortama ve zifiri gecelere tesadüf etmiştir. Hilafetin çöküşünü görmüş, İslâmın inanç ve ahlâkını yok etmeye, Müslümanları dininden ve kültüründen koparıp muasır Batı medeniyetine peyk etmeye kararlı bir guruhun faaliyetlerine şahit olmuştur. Kendisi de boş durmamış, bunlara karşı Kur’ân ile meydan okumuştur. Mücadele Bediüzzaman’a göre, bir fikir, marifet, inanç ve medeniyet mücadelesidir.

Bediüzzaman diğer ilmiyle amil âlimler ve salih evliyalar gibi Kur’ân’la yaşamış, bir an olsun onu bırakmamış ve ondan ayrı bulunmamıştır. Birinci Dünya Harbi esnasında savaş meydanlarında düşmana karşı silahla bir kez mücadele etmişse, Kur’ân kılıncıyla çok kere mücadele etmiştir. Nitekim değerli eseri *İşârâtü’l-İ’câz*’ı cephede kaleme almıştır. Hayatı önemli hadiselerle dolu olmakla beraber, bu kısa süre içerisinde, hayatından, ufkunun genişliğini, fikrinin olgunluğunu, bakışının derinliğini ve görüşünün ileriliğini kesin olarak gösteren birkaç parlak noktaya dikkatinizi çekmek isterim:

Medresetü’z-Zehra adıyla bir İslâmî üniversitenin kurulmasına yetkilileri davet etmiş, hattâ buna bilfiil teşebbüs etmiş. Kurmasını planladığı bu üniversite, ilimler arasında tefrik yapmama esasına dayanıyordu. Dolayısıyla, çağdaş ilimlerin yanısıra, Kur’ân-ı Kerim ve sünnet-i Nebeviye ilimleri de tedris edilecekti. Bu üniversitenin önemini anlattığı milletvekillerine şöyle sesleniyordu: “Vilâyet-i Şarkıyye Âlem-i İslâmın merkezidir. Dinî ilimlerin yanında tecrübî ilimler de okutulmalıdır.” O bu üniversitenin, Batıya ve materyalist felsefeye karşı sözkonusu fikrî mücadelenin minberi olmasını amaçlıyordu. İngiliz sömürgeler bakanının, Kur’ân’ın ortadan kaldırılması gerektiğine ilişkin beyanatı akabinde Bediüzzaman şöyle demiştir: “Kur’ân’ın sönmöz ve söndürülmez manevî bir güneş olduğunu bütün dünyaya göstereceğim ve isbat edeceğim!” Büyük ihtimalle Bediüzzaman, böyle bir üniversitenin kurulması düşüncesine davet ederken “el-Ma’hedü’l-Âlemî Li’l-Fikri’l-İslâmî”nin, teşvik ettiği “Bilginin İslâmileştirilmesi” düşüncesinin farkındaydı. Bunun delili, matematik, astronomi, kimya, felsefe, jeoloji ve coğrafya gibi ilimlerin önemini idrak ederek onları öğrenmesi ve onları Kur’ânî asıllarına dayandırmasıdır. Risâle-i Nûr’u yazarken tefsir ettiği âyet-i kerimeler bu gerçeği te’yid ediyor. Hatta Bediüzzaman bu düşüncenin belli başlı öncülerinde yer alır.

Türkiye’nin Birinci Dünya Savaşına girmemesini daha doğru buluyordu. Bununla birlikte, savaş patlak verince gönüllülerden meydana gelen bir alay teşkil ederek

Rus'lara karşı savaştı. Aynı zamanda İslâm dünyasını da cihada davet etti. İslâm dinini ve Müslümanları müdafaa yolunda güzel bir imtihan verdi. Başka türlü de yapamazdı. Çünkü o, bütün bir ümmetin dertlerini omuzlayan ve acılarını yüreğinde hisseden bir zattı.

Bediüzzaman, yaşadığı asrın ve içinde bulunduğu ortamın şartlarını çok iyi biliyordu. Kurnaz düşmanın bu din ve mensuplarına karşı giriştiği savaş ve mücadeleden farkındaydı. Her tehlikeyi önceden sezebiliyor ve son derece müteyakkız davranıyordu. Onun için vaktini ve kalemını bu dini savunmaya ve uğrunda mücadele etmeye adanmış ve böylesine mücadele dolu bir ortamın ürünü olan Risale-i Nûr'u telif etmiştir. Bu nedenledir ki eserleri, Garbın materyalist felsefesine ve zararlı medeniyetine karşı tam ikna edici bir cevap niteliğindedir. Onun Kur'an-ı Kerimi anlayıp olduğu gibi tanıtmaya çalışması, kendisine Kur'an'ın esrar ve hakikatlerine vakıf olma imkânını vermiştir. Ona göre Kur'an, "Şu kitab-ı kebir-i kâinatın bir tercüme-i ezeliyesi ve âyat-ı tekvîniyeyi okuyan mütenevvi dillerinin tercümân-ı ebedisi ve şu âlem-i gayb ve şehâdet kitabının müfessiri ve zeminde ve gökte gizli Esmâ-i İlâhiyenin manevî hazinelerinin keşşafı ve sûtûr-u hâdisatın altında muzmer hakâikin miftahı ve âlem-i şehadette âlem-i gaybın lisânı ve şu âlem-i şehâdet perdesi arkasında olan ve âlem-i gayb cihetinden gelen iltifâtât-ı ebediye-i Rahmaniye ve hitâbât-ı ezeliye-i Sübhâniyenin hazinesi ve şu İslâmiyet âlem-i manevîsinin güneşi, temeli hendesesi ve avâlim-i uhreviyyenin mukaddes haritası ve şu âlem-i insaniyetin mürebbisi ve insaniyet-i kübra olan İslâmiyetin mâ ve ziyası ve insanlara hem bir kitab-ı şeriat, hem bir kitab-ı dua, hem bir kitab-ı hikmet, hem bir kitab-ı ubudiyet, hem bir kitab-ı emir ve davet, hem bir kitab-ı zikir, hem bir kitab-ı fikir, hem insanın bütün hacat-ı maneviyesine merci olacak çok kitapları tazammun eden tek, câmi' bir kitab-ı mukaddestir..." Hiç şüphesiz bu, Kur'an-ı Kerimin gaye, hedef ve maksatlarını kavrayan çok kapsamlı ve derin bir anlayıştır. Böyle bir anlayışın, Kur'an-ı Kerimin mucizeliğini açıklama konusunda çok açık bir etkisi vardır.

Bediüzzaman, Kur'an-ı Kerimin, Allah'ı tam olarak tanımaya götüren altı cehitinin olduğunu belirtir. Bu cihetlerin birincisi, Kur'an'ın nokta-ı istinadıdır ki, vahiydir. İkincisi, hedeflediği iki dünya saadetidir. Çünkü Kur'an'ın irtibat ve alakaları sonsuzluğa ve âhirete kadar uzanmaktadır. Üçüncüsü, apaçık mu'cize oluşudur. Dördüncüsü, kesin delil ve kat'î bürhan direklerine dayanmasıdır. Beşincisi, vicdanı şahit tutmasıdır. Öyle ki, kalbe saçtığı ruhî nefhalara karşı hayranlığını gizleyemeyen vicdan, "Maşaallah!" demekten kendisini alamaz. Altıncısı, ihtiva ettiği çok sayıda "Düşünmez misiniz?" gibi ifadelerle aklı konuşturup tasdike sevkmesidir. "Kur'an'ın verdiği meyveler, hem mükemmeldir, hem hayattardır. Öyle ise, Kur'an ağacının kökü hakikattadır, hayattardır. Çünkü meyvenin hayatı, ağacın hayatına delâlet eder. İşte bak; her asırda ne kadar asfiya ve evliya gibi mükemmel ve kâmil zihayat ve zînûr meyveler vermiş."

Kur'an-ı Kerimin bu şümüllü tanımını Bediüzzaman Kur'an âyetleri üzerinde inceden inceye düşünüp tefekkür etmekle, hatta Kur'an atmosferinde yaşamakla elde edebilmiştir. Mu'cizelik yönlerini ortaya çıkarması da yine aynı ince tefekkür vasıtasıyla olmuştur. Bu da Bediüzzaman metodunun, muhakeme ve tefekkür temellerine dayandığını isbatlamakta ve ona orijinallik ve bağımsızlık kazandırmaktadır.

Terim olarak "mu'cize" ise, peygamberlik iddiasıyla birlikte vukua gelen, benzerini getirmek mümkün olmayan harikulade olay demektir. Mu'cize, Allah'ın peygamberlik iddia eden kimseyi doğrulamak için onun eliyle meydana getirdiği bir delildir.

Bediüzzaman'ın mu'cizeye getirdiği tanım da bu anlamdadır. O bu konuda şöyle demektedir: "Mu'cize ise, Halık-ı Kâinat tarafından onun dâvâsına bir tasdiktir; 'Sadakte (kulum doğru söyledi ona itaat edin) hükmüne geçer" Bediüzzaman mu'cizenin, inkârcıları ikna amacıyla peygamberlik iddiasını tasdik için geldiğini, yoksa onları imana zorlamak için olmadığını belirtir. Bu çok ince bir işaret olup, onun genel olarak İslâma, özel olarak mu'cizeye olan yaklaşımında kullandığı metodunu yansıtmaktadır. Bediüzzaman, bu ölçüyü Kur'an'dan almış ve bütün risalelerinde harfi harfine uygulamıştır.

Kur'an-ı Kerimin mu'cizeliğini isbat metodu

Bediüzzaman, tıpkı el-Cürcânî, ez-Zamehşerî ve es-Sekkâkî'nin belirttikleri gibi Kur'an'ın mu'cize oluşunun üç yolla bilinebileceğine işaret eder. Bu yollardan birincisi, Kur'an'ın hayret uyandırıcı belâğatiyle Arapların üzerine bir güneş gibi doğması ve kendilerinin ona karşı muaraza edememeleri. İkincisi, binlerce ehl-i ilim ve tetkikin, onun beşer sözlerinde birarada bulunması mümkün olmayan meziyet, güzellik ve hakikatleri topladığına ilişkin şهادetleri. Üçüncüsü:—Cahız'ın belirttiği gibi—peygamberlik iddiasını çürütmeye şiddetle muhtaç oldukları halde Arap fesahat ve belâğatçılarının ona muaraza etmeye yanaşmamaları.

Bediüzzaman, Kur'an'ın mu'cizeliğini isbat konusunda risalelerinin birçok yerinde bu yolları zikretmiş ve şunu ilave etmiştir: "Kur'an'ın, kendisini her cihetten inceleyen binlerce âlimlerin ihtimamlarına mazhar olması, onun bir mu'cize-i İlâhiye olduğuna kesin bir delildir."

O, Kur'an'ın mu'cize oluşunu şu sözleriyle belirtmektedir: "Bil ki: Kur'an'ın i'câzı onu tahriften muhafaza etmiştir. Hiçbir müfessir, müellif, mütercim veya muharrifin sözleri, sair semâvî kitaplarla karışıp onları muharref kıldıkları gibi âyetlerle karışmıyor ve onların kisvesine bürünemiyor."

Sarfa yoluyla i'câz konusundaki görüşü

Bediüzzaman, bazı mu'tezilî ve şîî âlimlerin iddia ettikleri gibi, Kur'an-ı Kerimin mu'cizeliğinin sarfa yoluyla olduğunu kabul etmez. Sarfa konusunda en doğuru yaklaşımın Cürcânî, Zamehşerî ve Sekkâkî'nin görüşü olduğunu belirtir. O da, "Beşer kudretinin Kur'an'ın yüksek nazminin derecesine ulaşamadığı" gerçeğidir. Bediüzzaman, bazı âlimlerin, Kur'an'a bir kelimeyle olsun muaraza edilememesinin sebebi, Allah'ın insanlara bu imkânı vermemesi ve bundan çevirmesinden dolayıdır, şeklindeki sözlerine değinerek şöyle değerlendirir: "Kur'an'ın i'câzının sarfa yoluyla olması ise mercuh (zayıf) bir görüştür." Bediüzzaman, âlimlerin büyük çoğunluğunun görüşünü tercih eder. O da şudur: "Kur'an'daki letaif-i belâğat ve mezaya-yı meanî, kudret-i beşerin fevkindedir. (...) Çünkü, Kur'an-ı Hakimin cümleleri, kelimeleri birbirine bakar. Bazı olur ki, bir kelime on yere bakar; onda, on nükte-i belâğat, on münasebet bulunuyor."

Meydan okuma safhaları

Bediüzzaman, Kur'an'ın benzerini getirme konusunda insanlara meydan okuma merhalelerini açıklar, bir eserinde bu merhaleleri dokuza çıkarırken, başka bir eserinde sekiz merhaleyi belirtmekle yetinir. Bu merhaleler şunlardır:

- 1) Şu Kur'an'ın, Muhammedü'l-Emîn gibi bir ümmiden nazîrinin getirilmesi.
- 2) O zat ümmî olmasın, gayet âlim ve kâtib olsun.
- 3) Bir kişi bunu yapamıyorsa, bir tek zat olmasın, hepiniz birleşiniz de öylece getirmeye çalışınız.
- 4) Bunu da yapamayacaksanız, eskiden yazılmış belîğ eserlerden de istifade edip, hatta geleceklere de yardıma çağırıp, Kur'an'ın nazîrini gösteriniz, yapınız.
- 5) Eğer bunu da yapamıyorsanız, Kur'an'ın yalnız on sûresinin nazîrini getiriniz.
- 6) Eğer bunu da yapamıyorsanız, haydi hikayelerden, asılsız kıssalardan terkiib ediniz.
- 7) Bunu da yapamıyorsanız, kısa bir tek sûresinin nazîrini getiriniz.
- 8) Yoksa, din, can, mal ve iyalleriniz, dünyada da ahirette de tehlikeye düşecekler.

Daha önce de belirttiğimiz gibi başka bir eserinde bu sekiz merhaleye bir merhale daha ekler. Buradaki yedinci maddeyi ikiye ayırır: Önce uzun bir sürenin benzerini getirmeyi istemekle meydana okuma, sonra da kısa bir sürenin benzerini getirmeyi istemekle meydan okuma.

İşârâtü'l-i'câz isimli eserinde de bu merhalelerin dokuz olduğunu belirtir. Fakat oradaki taksimi buradakinden birazcık farklılık gösterir. Şöyle ki: Birinci merhalede, meydan okumanın yüksek nazmının yanı sıra, ihtiva ettiği hakikatler, ilimler ve gaybî haberleriyle ümmî bir zattan getirilecek bütün bir Kur'an meydana getirmeye çağınıldığını belirtir. İkinci merhalede, uydurma sözlerle de olsa Kur'an gibi bir kitabın getirilmesinin istenildiğini zikreder. Bu durumda zamir daha önce on sûreye gönderilirken burada ise, "Hakaik"a gönderilir. Sonra herhangi bir sûreyi, okuma yazma bilmeyen bir insandan getiremiyorlarsa, haydi bunu mâhir bir âlim yapsın, der. Bütün cîn ve insanlardan yardım istemeyi ayrı bir merhaleye koyar. Dokuzuncu merhalede ise şöyle der: "Bizim şahitlerimiz yoktur, eğer muarazaya girsek, bizi destekleyecek kimse yoktur" diye gösterdikleri o bahaneyi de defetmek için, "Şühedamıza da müsaade edilmiştir. Onları da çağırın, size yardım etsinler"

Bu merhaleler arasında büyük bir iç içelik göze çarpmaktadır. Bediüzzaman'ı bu merhaleleri böylesine detaylı bir biçimde açıklamaya sevkeden sır, Kur'an'ın mu'cize olduğu fikrini insanların, özellikle de muasırlarının ruhlarına derinlemesine naksetmek ve Kur'an'a muaraza edemeyip kılınçla mukabeleye mecbur kalan kimselerin ne derece aciz olduklarını ortaya koymaktır. Diğer âlimler ise, sadece Kur'an'ın saraheten belirttiği dört veya beş merhaleyi zikretmekle yetinmişlerdir.

Bediüzzaman'a göre Kur'an'ın i'câz yönleri

Bediüzzaman Kur'an'ın i'câz yönlerini açıklarken bir tek görüşle yetinmemiş, aksine sayısız vecihlere işaret etmiştir. Kur'an-ı Kerim'in her bir asırdaki bütün insan tabakaları için mu'cize olduğunu belirtmiştir. Bazı eserlerinde sadece "nazm" deni-

len bir tek vecih üzerinde durur. Bazen, Kur'an'ın yedi küllî vecihle mu'cize olduğunu ifade eder. Bazen on küllî vecihten söz eder. Pek çok defa da, insanların değişik tabakalarına göre kırk vecih i'câz yönünün bulunduğunu belirtir. Kur'an'ın, i'câzını muhtelif meşreb sahiplerine gösterdiğini, her bir meşrebin diğeri tarafından farkedilemeyen bir i'câz yönünü gördüğünü söyler. Bediüzzaman'a göre bunda garipsenecek hiçbir şey yoktur. Çünkü Kur'an, maden-i mu'cizat, Nübuvvet-i Ahmediyyeyi ve vahdaniyyet-i İlahiyyeyi tam olarak isbat eden mu'cize-i kübradır.

Bediüzzaman, Hz. Peygamber ile Kur'an arasındaki ilişkiden hareketle de, Kur'an'ın mu'cize oluşunu isbat ederek şöyle der: "Nasıl ki, Kur'an bütün mu'cizat ve hakaikiyle Hz. Muhammed'in (a.s.m) bir mu'cizesidir, Hz. Muhammed (a.s.m) de bütün mu'cizeleri, delail-i nübuvveti ve kemâlât-ı ilmiyesiyle Kur'an-ı Kerimin bir mu'cizesi ve onun Rabbü'l-Âlemîn'in kelâmı olduğuna bir hüccet-i katıasdır." "Kur'an, nübuvveti i'câz ile, i'câzı tahaddi ile, tahaddiyi ise onların sükutuyla isbat etti..."

Ben, Bediüzzaman'ın pek çok eserlerinde zikrettiği i'câz vecihlerini, verdiği sayılarla bağlı kalmaksızın ve görebildiğim ölçüde açıklayacağım.

Birinci vecih: Kur'an nazımının mucizeliği

Bediüzzaman'a göre Kur'an nazımının mu'cize oluşuna dair bir giriş:

Bediüzzaman, Kur'an nazımının mu'cize olduğunu açıklamaya başlamadan önce, kelâm-ı belîğin önemli özelliklerini ihtiva eden on iki meseleden meydana gelen bir mukaddimeye yer vermiştir. Çünkü Bediüzzaman bu meselelerin i'câzü'l-Kur'an konusunda en önemli yönü teşkil ettiği kanaatındadır. Bu mukaddimeyi özet olarak zikredeceğim. Daha detaylı bilgi için dileyen kaynağına başvurabilir.

Birincisi: Kelâmın nazmı, efkâr ve hissiyatın tabii mecrası, belâgat nakışlarının da menşesidir. Kâinat, yaratıcı tarafından fesih ve belîğ yaratıldığı gibi, sûretlerinden her biri de bir kudret mu'cizesidir. İşte, kelâm da vakiya tıpatıp uygunluk arzettiğinde ve sözün nazmı, âlemin nizamına mutabakat gösterdiğinde, bütün yönleriyle tam bir bezâlet kazanır.

İkincisi: Sihir-i beyânî, belîğ teşbihleri ve tasvirleriyle hakikata mebnîdir.

Üçüncüsü: Kelâmın cemâl ve kemâlî üslûbuyladır. Üslûb ise, hakâikin sûreti ve eşya arasındaki münasebet sırrına dayanan istiare-i timsiliyyeden alınan kalıb-ı mehanîdir. Temsil üslubunun faydası, ince mânâları ve derin kökleri dinleyiciye ulaştırmaaktır. Üslûb çeşitliliği ve renkliliğinin hikmeti, kalbin köşelerinde durgun mânâları uyandırmaktır.

Dördüncüsü: Kelâm-ı belîğin, nazımının kayıt ve heyetleri birbiriyle uyumludur, herbiri diğerrinin elinden tutar ve birbirini destekler.

Beşincisi: Nazm-ı kelâmın, keyfiyetleri, heyetleri ve müstetbeati, hedef ve maksadın levazımına, tevabî' ve furuuna remizde bulunur. Tıpkı kelâmın aslı bunlara işaret ettiği gibi. Bu da kelâmın zenginlik, servet ve genişliğine delildir.

Altıncısı: Belîğin şe'ni, kelâmın sarhiyle, garaza taalluk eden, makamın gerektirdiğini, muhatabın istediğini ifade etmesi, sonra da bu kalıba döktüğü mânâda, mânânın diğer tabakalarına işaret eden delillere yer vermesidir. Çünkü, tehassür,

teessüf, iştîyak, temeddüh, hitap, işaret, teellüm, tahayyür, taaccüb ve tefahur gibi öylesine ince mânâlar vardır ki, onları ifade edecek husûsî lafızlar bulunmamaktadır.

Yedincisi: Üslub, hayale—teşbih ve tasvîr—mebni olduğunda eksen olarak hakikat alması lâzım. Çünkü nahvin felsefesi bu kabildendir.

Sekizincisi: Mânâları teaddüd eden “Bâ”, “Min”, “İlâ” gibi harflerin asıl mânâsı tektir ve bu aslî mânâ ondan ayrılmaz, fakat makam ve maksada göre bazen tâlî bir mânâ teşerrüb eder ve o mânâyı içine çeker.

Dokuzuncusu: Belâğatın en yüksek mertebesi, mütekellimin aynı anda, herbiri kardeşleriyle omuz omuza vererek en büyük nakş-ı a’zama doğru müteselsilen uzanan bir nakş-ı izhar eden cümlelerin müvazenesi ve kelime kayıtlarının münasebetlerini muhafaza ve müraat etmektir. Böylece, sanki mütekellim birçok akları da kendi aklına katarak istihdam etmiş gibi olsun. Yine, kelâmın yüksekliğinin bir başka sebebi de, makam ve maksada doğru sarkan maksatlara doğru teselsülen gitmesi ve tıpkı Hz. Musâ’nın kıssası gibi, birçok fûru’ ve vücûhun istinbatına elverişli olmasıdır.

Onuncusu: Sözün selaseti, mânâ ve hissiyatın ya birbiriyle kaynaşıp birleşmesini veya muhtelif olmakla birlikte intizamlı olmasını gerektirir. Böylece merkez etraftan kuvvet alır. Maksadın belirlenip, unsurlarının bir noktada birbirini desteklemesi de kelâmın selasetinin gereğidir.

Onbirincisi: Sözün selameti, evhamı def’ ve şübehatı red için intizam etmesini gerektirir.

Onikincisi: Üslub üç çeşittir. Mücerred üslûb: Bunun misali Seyyid Cürcânî’nin kitaplarıdır. Müzeyyen üslûb: Delâilü’l-İ’câz ve Esrarü’l-Belâğa gibi. Alî üslûb: Bu üslûbun özelliği şiddet, kuvvet, heybet ve ulviyyettir. Bu üslûbun münasib makamı, ilâhiyyat, Usûl ve hikmet konulardır. Kur’ân gibi.

Bediüzzaman, *İşârâtü’l-İ’câz* isimli eserini Kur’ân’ın nazmî i’câzını ortaya koymaya tahsis etmiştir. Bu eseri yazmasındaki amacını şöyle dile getirir: “Şu *İşârâtü’l-İ’câz* adlı eserden maksadımız; Kur’ân’ın nazmına, lafzına ve ibaresine ait i’câz işaretlerini ve remizlerini beyan etmektir. Çünkü, i’câzın mühim bir vechi, nazminden tecelli eder. Ve en parlak i’câz Kur’ân’ın nazmındaki nakışlardan ibarettir.”

Nazım konusunda Bediüzzaman’ın görüşünü ele almadan önce, İmam Abdulkahir el-Cürcânî’nin *Nazmu’l-Kur’ân* konusundaki görüşünü sunmayı gerekli görüyorum. Çünkü Kur’ân’ın en önemli mu’cizelik yönü nazımdır. Bediüzzaman da bu noktada Cürcânî’ye katılmakta ve bu nazariyesini oldukça övmektedir. Aynı şekilde, Zemahşerî’nin bu konudaki gayreterine de değineceğiz.

Cürcânî’ye göre nazım nazariyesi

Cürcânî merhum şöyle der: “Nazım, ancak kelimayı nahv ilminin gerektirdiği biçimde ortaya koymak, sözkonusu ilmin kanun ve usullerine uygun davranmak, belirlediği metodları bilip onlardan sapmaman, çizdiği prensipleri gözetip onlardan hiçbirini ihmal etmemendir. Bize göre, nazımın nazmında gözetmesi gereken tek şey, her babın vecih ve farklarına bakmasıdır.” Cürcânî şöyle devam eder: “İşte yol budur. Hata olsun sevab olsun nazım ile ilgili ne varsa hepsi nahivle ilgilidir ve bu ismin altına girer. Ya söz, tam yerinde kullanılmıştır ve hakkı verilmiştir veya bunun

tersina davranılmış, yerinden saptırılmış ve kullanılması gereken yerde kullanılmamıştır. Nazmın sıhhati veya fesadı ile nitelendirilmiş ya da, bir meziyet veya üstünlükle tavsif edilmiş bir söz yoktur ki, o sıhhat ve fesadın, o meziyet ve üstünlüğün kaynağı nahv ilminin mânâ ve hükümlerine dayanmasın, sözkonusu ilmin asıllarından birinin altına girmesin veya bablarından birine dahil olmasın...

Cürcanî'ye göre, istiare, kinaye, temsîl ve bütün çeşitleriyle mecaz, nazmın gereklerindendir. Nazım bunlardan meydana gelir ve bunlarla ayakta durur. Bunlardan biri ihlal edildiğinde, bu ihlalin sadece ona münhasır kalması ve konuya nahvin ahkamından birine taalluk etmemesi düşünilemez. Kur'ân, ancak nazmı ve uyumuyla mu'cize olmuştur.

Cürcânîye göre kelamın unsurları üçtür: Lafız, mânâ ve nazm. Nazım için iki ameliye gerekir. Birincisi: Manaların nefiste (zihinde) tertib edilmesi. İkincisi: Lafızların nutukta tertib edilmesi. Bu nazariyede iki yön açıkça göze çarpıyor: Nefsi (zihnî, ruhî) yön ve fikrî yön. Nefsi yön, okuyucunun kelam-ı belîği teemmül ve tefekkür ederken hissettiği tesirin terinliğinde ortaya çıkar. Fikrî yön ise, bir açıdan mânâların birbiriyle olan alakasından, diğer açıdan mânâlarla lafızlar arasındaki ilişkide görülür. Bu ilişki de, sadece vaz' itibarıyla değil, bilakis hem vaz' hem de tertib açısından bulunmalıdır.

Zemahşerî'ye gelince, bu nazariyeyi tefsirinde amelî ve tafsîlî bir biçimde uygulayarak onu netleştirme şerefi kendisine aittir.

Bediüzzaman da, i'câz konusunda nazmın rolü üzerinde sıkıca durur ve der ki: "Belağat nakışlarının menşei, nazm-ı meanîdir, yoksa mütefalsıf lafızperestlerin yaptıkları gibi lafzın nazmı değildir. Onlarda hubb-u lafız öyle müzmin bir hastalık olmuş ki, Abdu'l-Kahir Cürcânî, Delâilü'l-İ'câz ve Esraru'l-Belağ'a onlara cevap vermeye mecbur olmuş ve yüzden fazla sahifeyi onlarla münazaraya tahsis etmiş"

Şu sözleriyle de bunu örneklendirir: "Nasıl ki, insanın başındaki gözbebeğini yerinde yerleştirmek, bütün cesedin münasebâtını ve vezaif-i acibesini ve gözün o vezaife karşı vaziyetini bilmekle olur."

Abdulkahir ve Bediüzzaman, lafızların feshatını inkâr etmiyorlar. Bunun bu şekilde anlaşılması gerektiğine dikkat çekmek isteriz. Ancak onlara göre, bu lafızlara nazımdan hariç bir biçimde bakılmamalıdır.

Bediüzzaman, Kur'ân'daki nazmın esrarını açıklamak için beyan ve meanî ilimlerine dayanmak konusunda Cürcânî ve Zemahşerî'nin görüşlerine katılır ve şöyle der:

"Kur'ân-ı Kerimin i'câzının esası, nazımın belâgatındadır. Nazmın belâğatı da iki kısımdır: Bir kısmı ziynet gibidir, diğer kısmı ise, libas gibidir. Birinci kısmın beyanını, ilm-i beyan taahhüd etmiştir ki, gümüş taşlar arasına alın eritir gibi kelimeler arasında nahvî ve harfî mânâların yerleştirmektir. İkincisini beyan etmeyi ise, ilm-i beyan taahhüd etmiştir ki, mânâların kametine göre üslubdan biçilmiş ve muntazam parçalardan dikilip def'aten ma'na, kıssa veya maksada giydirilen kıymetli bir hülle ve alî bir libastır."

Nazımdaki nefsi ve fikrî cihetlere dikkati çekerek şunları söyler: "Kelam-ı Belîğ, akıl ve vicdanın aynı anda kendisinden istifade ettiği sözdür. Öyle ki, akla girdiği anda vicdana da tekattur etsin. Bu iki vechi tekeffül eden ise temsildir. Nitekim,

i'câz-ı Kur'ân'ı akseden en parlak ayna addedilmiştir.”, “Onun esası da teşbihtir. Teşbihin şe'ni de nefret, rağbet, meyelan, tenfir, kerahet, hayret veya heybet hissinin tahrir etmesidir. Bazen de ta'zim veya tahkir, terğib veya tenfir, teşvih veya tezyin ya da taltif... ilh. için olur. Üslubun sûretine göre vicdan uyandırılır, his meyil veya nefretle tenbih edilir.

Kur'ân belâğatının kaynağı

Bediüzzaman merhum, Kur'ân'ın mu'ciz belâğatının, “nazmın cezaletinden ve hüsn-ü metanetinden ve üsluplarının bedaatinden, garib ve müstahsenliğinden ve beyanın beraatinden, faik ve safvetinden ve meanisinin kuvvet ve hakkaniyetinden ve lafzının fesahatinden, selasetinden tevellüd ettiğini” söyler. Kur'ân i'câzının bu vechini aşağıdaki beş hususla tafsil eder. İşaret etmek gerekir ki, bu hususlardan her birisi i'câz-ı Kur'ân'ın vecihlerinden müstakil bir vecihtir. Bu hususlar şunlardır:

1) Nazmındaki cezalet-i harikadır. Bediüzzaman bunu şöyle örneklendirir: “Nasıl ki, saatin saniye, dakika ve saatleri sayan millerinden her biri diğerini ikmal eder. Kur'ân cümlelerinden herbirinin heyetlerinin nazmı, kelimeleri arasındaki nizam, herbir cümlelerin diğerine müteveccih münasebetindeki intizam da aynen böyledir. Bakara sûresinin baş tarafını tefsir ederken Kur'ân kelamının eczalarının birbiriyle olan irtibatı üzerinde durmuştur. Ona göre münasebetler üç çeşittir: Ayetlerin makableriyle münasebeti, cümleleri arasındaki nazım ve her bir cümlelerin heyetlerinin birbirine bakmasıdır.

2) Mânâsındaki belâğat-ı harikadır. Şöyleki, Kur'ân, belâğatının resanetine ve ifadesinin yüksekliğine ilave olarak kelamın mânâlarına da kuvvet vermiştir.

3) Lafzındaki fesahat-ı harikadır. Kur'ân'ın lafzı nihayet derecede selis ve fesih-dur. Bunun delili usanç ve bıkkınlık vermemesi ve âlimlerin buna şahitlik etmeleridir. Buna Al-i İmran sûresinin 145. âyeti örnek verilmiştir. Bu âyetin, bütün heca harflerini içinde bulundurduğu halde, güzelliğine güzellik katmasıdır.

Bediüzzaman Kur'ân kelimelerinin de i'câzın mazharlarından biri olduğunu vurgulayarak şöyle der: “Kur'ân'da hiçbir kelime bulunmuyor ki, mevkiyle münasebetdar olmasın. Veyahut mevkiinin başka bir kelimeye münasebeti daha çok olsun. Evet, Kur'ân'ın herhangi bir yerinde bulunan bir kelime, o mevkiin başında bir tac-ı zerrin gibi görünür. Ve aralarındaki münasebetlerden dolayı, aralarında geçimsizlik yeri yoktur.” Bunun için de tercümesi mümkün değildir.

4) Beyanındaki beraat-ı faikadır. Kur'ân hitab tabakalarının ve terğib ve terhib, medh ve zem, isbat ve irşad, ifhâm ve ifham gibi kelam kısımlarının en yükseğinde bulunmaktadır.

5) Üslubundaki harika güzelliştir. Bediüzzaman buna Mukattaat Harflerini örnek vermiş, bunların ilâhî şifre ve remizler olduğunu ve heca harflerinin bütün çeşitlerinin yarısını aldığını belirtir. “Elif Lâm Mîm”in bedî bir üslup ve garib bir tarz olduğunu ifade eder.

Bediüzzaman, icâzın kaynağının, i'câzın da kaynağı olduğu görüşündedir. Ona göre, belâğat mutabakat-ı muktaza-yı haldir. Gerçekte, Kur'ân muhatapları değişik tabakalarda ve muhtelif asırlarda bulunmaktadırlar.—Her nevi muhatapın kendisine ayrılan hissesini alması için—bu tabakaları müraat etmek ve asırları göz önünde bu-

lundurmak ve tamim ve tevzi' gayesiyle Kur'an, çoğu yerde haziflerde bulunmuş. Teşmil ve taksim için birçok yerde mutlak söylemiş. Belagat nazarında müstahsen ve ilm-i arabîce makbul ihtimalleri ihtiva etmek ve vecihleri çoğaltmak için nazmı irsal etmiş. Böylece her zihne kendi zevki ölçüsünde feyiz vermeyi gerçekleştirmiştir. Feteemmel!

Bediüzzaman, Kur'an'ın belîğ irşad üslubunun, onun i'câz vecihlerinden biri olduğuna dikkat çeker ve Kur'an'ın fitrî selasetini muhafaza ettiğini ve tekellüf elinin kendisine ulaşmasından münezzeh bulunduğunu belirtir.

Kur'an'da tekrar

Bediüzzaman,—cahillerin bir kusur ve medar-ı tenkid zannettikleri—Kur'an'ın üslubundaki tekrarı i'câz vecihlerinden birisi sayar ve tekrarın hikmetlerini açıklar. Bu hikmetler şunlardır:

1) Kur'an bir kitab-ı zikir, dua ve davettir. Dua tekrar, davet de terdid ve te'kid edilir.

2) Her bir sûre küçük bir Kur'an hükmündedir. Onun için, Kur'an'ın ekser maksatları ekser sûresine dercedilmiştir. Böylece, herkesin bütün Kur'an'dan istifadesi sağlanmış, hiç kimse bundan mahrum bırakılmamıştır. Bu gayeyle tevhid, haşır ve Hz. Musa'nın kıssası... tekrar edilmiştir. Bediüzzaman'a göre, Kur'an'ın maksatları dörttür: Tevhid, nübuvvet, haşır ve adalet.

3) Kur'an'ın tekrarı, insanın manevi ihtiyaçlarının teceddüdüne münasib düşmektedir.

4) Kur'an, bu dinin müessisidir. Müessisi, tesbit etmek için tekrar lâzımdır. Te'kid için terdad lâzımdır. Te'yid için takrir, tahkik, tekrir lâzımdır.

5) Hem Kur'an, öyle mesail-i azime ve hakaik-i dakikadan bahsediyor ki: Umumun kaiblerinde yerleştirmek için çok defa muhtelif sûretlerde tekrar lâzımdır.

Bediüzzaman merhum, hûlâsa olarak Kur'an'da gerçekte tekrar bulunmadığını, her bir âyetin çok mânâları, çok faydeleri, çok vücuh ve tabakaları bulunduğunu, her bir makamda ayrı bir mânâ, faide ve maksatlar için zikredildiğini, dolayısıyla tekrarın ancak sûreten olduğunu söyler.

Kur'an'ın hepsi belagat bakımından aynı derecede midir?

Âlimler, Kur'an'ın, belagatın zirvesinde olduğunda birleşiyorlar. Ancak İzz ibn Abdüsselam ve Ebu Nasr el-Kuşeyrî, Kur'an'ın fesahat mertebeleri bakımından farklı olduğunu söylemişlerdir. Kadî ise, bu görüşün tersini savunmaktadır.

İmam Ebu Süleymân el-Hattabî şu görüştedir: İ'câz belîğ kelimada gizlidir. Mu'ciz kelimat şu üç sınıftan hariç olamaz: Birincisi: Belîğ, rasîn ve cezil. İkincisi: Fesih, karîb ve sehl. Üçüncüsü: Câiz, talik ve rasl. Kur'an, bütün bunları ihtiva etmektedir. Çünkü muhataplar eşit değildirler. Dilini tehzib eden şehirli bulunduğu gibi, bedevîliğin kendisine kuvvet ve resanet kazandırdığı bedevî de vardır.

Muhtemelen Bediüzzaman merhum bu sözden etkilenmiştir. Çünkü, i'câz bakımından Mekki üslubun, Medeni üsluptan farklı olduğu görüşünü ileri sürer. Çünkü ona göre, muhatap ve muarızların tabiatları muhtelifdir. Mekki üslup âli, kaviyy,

mu'ciz ve mukni' gelmiştir. Medenî üslupta ise, sadelik, açıklık ve tafsilli oluşuyla mu'cize bir hava hakimdir.

Bediüzzaman, Kur'an'da edebî tasviri kavramış, büyüleyici güzelliğini zevketmiş ve şu neticeye varmıştır: "Sihri beyânî, kelimada tecelli ettiği vakit, arazıları cevherlere, mânâları cisimlere, cematatı zî ruhlarla, nebatatı akıllı varlıklara dönüştürür. Aralarına muhavere atar. Bu muhavere bazan muhasemeye, bazen de muhabbete varır. Cemadat hayalin nazarında raksederler."

وَالْقَمَرَ قَدَرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَكَ الْعَرْجُونَ الْقَدِيمَ³ âyetini açıklarken şöyle diyor: "Âyet, şu teşbih ile semanın yeşil perdesi arkasında güya bir ağaç bulunuyor gibi beyaz, sivri, nûranî bir dalı, perdeyi yırtıp başını çıkarıp, süreyya o dalın bir salkımı gibi ve sâir yıldızlar o gizli hilkat ağacının birer münevver meyvesi olarak işitenin hayalî olan gözüne göstermekle..."

Kur'an-ı Kerim ve şiir

Özellikle Bakıllanî döneminde Kur'an'ın üslûbu bazı mülhidlerce tartışma konusu edilmiş olacak ki, Kur'an'ı bazı şiirlerle mukayeseye kalkışmışlar, bu yüzden de Bakıllanî özel olarak şöyle demiştir: Kur'an'ın i'câzı konusunda tercihe değer görüş, onun, beşer kelamındaki mu'tad bütün nazım çeşitleri dışında bir nazım olması ve bütün hitap üsluplarından farklı bulunmasıdır. Kur'an, ne şiir, ne seci', ne de kafiyele olmayan mevzun kelam türünden değildir. Bu yüzden de muarazası mümkün olmamıştır."

Bediüzzaman ise, Kur'an'ın şiir olmaktan münezzeh bulunmasının hikmetlerini açıklar ve bunları üç noktada özetler:

Birincisi: Kur'an-ı Hakîm, nihayetsiz parlak, yüksek hakikatleri câmi olduğundan, şiirin hayalatından müstağnîdir.

İkincisi: Âyetlerin herbir necmi, vezin kaydı altına girmeyip tâ ekser âyetlere bir nevi merkez olsun ve kardeşi olsun ve mabeynlerinde mevcut münasebet-i maneviyeye rabita olmak için, o dâire-i muhîta içindeki âyetlere birer hatt-ı münasebet teşkil etmesidir. Güya, serbest her bir âyetin, ekser âyetlere bakar birer gözü, müteveccih birer yüzü var... İşte intizamsızlık içinde kemâl-i intizamı gör!

Üçüncüsü: Şiirin şe'ni küçük ve sönük hakikatları, büyük ve parlak hayallerle süslendirip beğendirmek ister. Halbuki Kur'an'ın hakikatleri, o kadar büyük, âli ve revnaktardır ki, en büyük ve parlak hayal, o hakikatlere nisbet edilse, gayet küçük ve sönük kalır.

Bediüzzaman'ın bu yaklaşımı, Bakıllanî'ninkinden çok daha güçlü ve sağlamdır.

Kur'an'da fasıla

Bediüzzaman, Kur'an'daki fasılanın mucizelik yönünü açıklamaya özel bir bahis tahsis etmiştir. Bu fasılalara, "hulasât ve fezlekât" adını verir. bunların, ya Esmâ-i Hüsnâyı veya mânâlarını tazammun ettiğini veya akli tefekküre sevk etmek için akla havale ettiğini, veyahut makasid-ı Kur'ânîyeden bir kaide-i külliyyeyi tazammun etti-

³Yâsîn Sûresi: 39.

ğini, böylece âyetin te'kid ve te'yidi için fezlekeler yapıldığını söyler. Söz konusu fezlekeler bu özellikleriyle Kur'an-ı Kerimin mu'ciz birer mazhandır. Bediüzzaman Kur'an'ın fasıllarını ele alırken şu neticeleri ortaya çıkarır:

1) Kur'an, Sani-i Zülcelal'in ef'al ve eserlerini nazara karşı serer, basteder. Sonra o âsar ve ef'alinde esma-i İlahiyyeyi istihrac eder; veya haşir ve tevhid gibi bir makasid-i asliyye-i Kur'ânîyeyi isbat ediyor. Bunun misali, Bakara Sûresi 29. âyettir.

2) Kur'an, beşerin nazarına san'at-ı İlahiyyenin mensûcâtını açar, gösterir. Sonra fezleke o mensûcatı, esma içinde tayyeder veyahut akla havaile eder. Misâl: Yûnus Sûresi 31-32. âyetler ve Bakara Sûresi 164. âyet.

3) Bazen Kur'an, Cenab-ı Hakk'ın fiillerini tafsîl ediyor. Sonra bir fezleke ile icmâl eder. Tafsîliyle kanaat verir, icmal ile hıfzettirir, bağlar. Misâl: Yûsuf Sûresi, 6 ve Al-i İmran Sûresi 27. âyet.

4) Kur'an, gâh olur mahlûkat-ı İlahiyyeyi bir tertiple zikreder; sonra o mahlukat içinde bir nizam, bir mizan olduğunu ve onun semereleri olduğunu göstermekle gûya bir şeffafiyet, bir parlaklık veriyor ki, sonra o ayine misal tertibinden cilvesi bulunan Esmâ-i İlahiyyeyi gösteriyor. Gûya o mahlukat-ı mezkûre, elfazdır; şu esmâ onun mânâları, yahut o meyvelerin çekirdekleri, yahut hulasalarıdır. Meselâ: Mu'minûn Sûresi 12-14. âyetler; A'raf Sûresi 54. âyet.

5) Kur'an, bazen tagayyura maruz ve muhtelif keyfiyate medar maddî cüz'iyâtı zikreder. Onları hakaik-i sâbite sûretine çevirmek için, sâbit, nûranî, küllî esma ile icmal eder, bağlar. Veyahut, tefekküre ve ibrete teşvik eder bir fezleke ile hatime verir. Misâl: Bakara Sûresi: 31-32. Nahl Sûresi: 66-69. âyetler.

6) Gâh oluyor ki âyet, geniş bir kesrete ahkâm-ı Rubûbiyyeti serer, sonra birlik ciheti hükmünde bir rabita-i vahdet ile birleştirir, veyahut bir kaide-i külliye içinde yerleştirir. Meselâ: "Vesi'a kürsiyyuhu's-semâvâtı ve'l-arda velâ yeûdühü hıfzühüma ve hüve'l-alıyyü'l-azîm"⁴

7) Gâh oluyor ki âyet, zâhirî sebebi, icadın kabiliyetinden azletmek ve uzak göstermek için müsebbebin gayelerini, semerelerini gösteriyor. Tâ anlaşılınsın ki, sebep yalnız zâhirî bir perdedir.

Âyet gösteriyor ki, sebepler çendan nazar-ı zâhirîde ve vücudda müsebbebât ile muttasıl ve bitişik görünür. Fakat, hakikatte beyinlerinde uzak bir mesafe var. Sebepten müsebbebin icadına kadar o derece uzaklık var ki, en büyük bir sebebin eli, en ednâ bir müsebbebin icadına yetişemez. İşte sebep ve müsebbeb arasındaki uzak mesafede Esmâ-i İlahiyye birer yıldız gibi tulu' eder... Esbâb ile müsebbebat ma-beyninde öyle bir mesafe-i maneviyye var ki, imanın dürbiniyle, Kur'an'ın nûriyle görünür. Meselâ: Abese Sûresi: 24-32. âyetler; Nûr Sûresi: 43-45. âyetler.

8) Kur'an, gâh oluyor ki, Cenab-ı Hakk'ın ahirete bakan hârika ef'allarını kalbe kabul ettirmek için izhariye hükmünde ve zihni tasdika müheyya etmek için bir idadiye sûretinde dünyadaki acaib ef'alini zikreder veyahut, istikbalî ve uhrevî olan ef'al-i acibe-i İlahiyyeyi öyle bir sûrette zikreder ki meşhudumuz olan çok nazirele-

⁴Bakara Sûresi: 255. âyet; İbrahim Sûresi: 32-34. âyetler.

riyle onlara kanaatımız gelir. Meselâ: Yasîn Sûresinin son âyetleri, Tekvîr ve İnşikak Sûreleri gibi.

9) Kur'ân-ı Hakîm, gâh olur cüz'î bazı maksatları zikreder. Sonra o cüz'iyat vasıtasıyla küllî makamda zihinleri sevk etmek için, o cüz'î maksadı, bir kaide-i külliye hükmünde olan esma-i hüsnâ ile takrir ederek tesbit eder, tahkik edip isbat eder. Meselâ: Mücadele, İsrâ ve Fatır Sûrelerinin ilk âyetleri gibi.

10) Gâh oluyor; âyet, insanın isyankârane amellerini zikreder, şedid bir tehdit ile zecreder. Sonra şiddet-i tehdit, ye'se ve ümitsizliğe atmamak için, rahmetine işaret eden bir kısım esma ile hatime verir, teselli verir. Meselâ: İsrâ Sûresi: 42-44. âyetler.

Bunlar, Kur'ânî fasılaların te'siri ve Kur'ân nazımının belâğatı konusundaki rollerini açıklayan güzel yorumlardır. Ben, Bediüzzaman'ın fasılalar konusunda yazdıklarıyla Dr. Ahmed Bedevî'nin yazdıklarını karşılaştırdım. Bedevî'nin genellikle her bir fasılanın sonunda yer aldığı âyetle olan münasebeti açıklamakla yetindiğini ve Suyûtî'nin el-İtkan'da yazdıkları çerçevesinde dönüp dolaştığını gördüm. Bediüzzaman, sözkonusu fasılalara kapsamlı bir nazarla bakar, içinde bulundukları âyetle münasebetlerini belirtir, insanın ruh, akıl ve vicdanı üzerinde etkili olan imanî tesirlerini ortaya koyar. Bunu da, Allah'ın isim ve sıfatlarını ta'rif ederek, san'at-ı İlâhiyenin enfüs ve afaktaki eserlerini açıklayarak yapar. Bu açıklamalarında, Dâiretü'l-Mearifi'l-Biritaniyenin aynı alandaki iddialarına çok etkili ve parlak bir cevap vardır.

İ'câzı zevketme

Bediüzzaman şu kanaattedir: Kur'ân'ın i'câzını tam olarak zevketmek isteyen kişi, kendisini Kur'ân'ın nüzûlünden evvel olan o asr-ı cahiliyette ve sahra-ı bedeviyette farzetsin ki, her şey perde-i cehil ve gaffet altında perde-i cümûd-u tabiata sarılmış olduğu bir anda birden Kur'ân'ın lisan-ı ülvîsinden:

⁵ يَسْبِيحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ gibi âyetleri işitsin, baksın: o ölmüş veya yatmış

mevcûdat-ı âlem ... سَبِّحْ ... سَبِّحْ sadasiyle işitenlerin zihninde nasıl diriliyorlar, hüşyar oluyorlar, kıyam edip zikrediyorlar. Böylece o asra şuuren gitmekle i'câzın dakaikını zevkedebilirsin. Fakat şimdi o âyetlere ülfet ve perdesi arkasından bakmakla her bir âyetteki mu'ciz güzelliğin derecesini hakiki mânâda göremezsin."

Ben de derim ki: Her ne kadar tabiatler körelmiş ve ülfet galebe etmiş olsa da, Kur'ân, mu'ciz güzelliğiyle feyizlerini akıtmaya devam etmektedir. Merhum Seyyid Kutub'un edebî tasvir konusundaki eseri, bu mu'ciz güzelliği isbat etmektedir. Diğer taraftan paslı yürekler, cahiliyet döneminde de olsa, Kur'ân'ın güzelliğini yansıtmazlar.

Kur'ân'daki nazım güzelliğini zevketme konusunda ise, Bediüzzaman Abdulkahir Cürçânî'nin görüşünü benimser. Cürçânî, i'câzın bu yönünü, edebî zevke ve sanat duygusuna sahip olanlardan başkasının zevkedemeyeceğini söyler.

⁵Cum'a Sûresi: 1.

Bediüzzaman, i'câzın ifade edilebileceği konusunda da Abdulkahir'in görüşünü benimser. Merhum bu konuda şunları söyler: "Sekkakî demiştir ki: 'İ'câz zevkidir; tarif ve tabir edilemez. 'Men lem yezuk lem yedri' Yani; fikri ile i'câzı zevketmeyen, tarif ile vakıf olamaz... bal gibidir' Lâkin Abdulkahir'in iltizam ettiği veche göre, i'câzı tarif ve tasvir etmek mümkündür. Biz de bu vechi kabul ediyoruz."

Diğer i'câz vecihlerine gelince, gündüzün ortasındaki güneş gibi açıktır. parmaklarını kulaklarına tıkayan, kafalarını kuma sokan, kibir ve inatlarından inkârlarında ısrar edenlerden başkası onları inkâr etmiyor.

Neden belağat i'câzı?

Bediüzzaman Kur'ân nazımının i'câzına ve belağatının harikaliğine bu kadar ihtimam göstermesinin sırrı belağat ve edebin, insanın hasiyeti olduğunu idrak etmesidir. O bu konuda şöyle der: Beşerin ruhunu terbiye eden en a'la, vicdanını tasfiye eden en latif, fikrini tezyin eden en güzel, kalbini tevsî' eden en geniş şey bir nevi edebiyattır. Sen bu nev'i, fenlerin alan bakımından geniş, tesir bakımından nazif, beşer kalbine en alakadar ve sanki onların sultanı olarak görürsün."

Bediüzzaman, Kur'ân'ın başka bir sözle mukayese edilmesinin mümkün olmadığını söyler. "Çünkü kelamın tabakaları, ulviyyet ve kuvvet ve hüsn-ü cemal cihe-tinden dört menbaı var: Biri mütekellim, biri muhatab, biri maksad, biri makamdır. Yani, kim söylemiş, kime söylemiş, ne için söylemiş ve ne makamda söylemiş? Kur'ân'ın menbâna dikkat edilse, Kur'ân'ın derece-i belagatı, ulviyyet ve hüsnü anlaşılır."

Kur'ân nazımının mu'cizeliğini açıklama konusunda Bediüzzaman ile Zemahşeri arasında bir mukayese

Kanaatıma göre, nazım nazariyyesinin âyetlere uygulanması konusunda Zemahşeri ile Bediüzzaman'ı karşılaştırma, Bediüzzaman'ın meânî ve beyan ilimlerini kullanarak Kur'ân nazımındaki harika vecihleri açıklamasını nakletmekle yetinmekten daha yararlı olacaktır. Bu mukayeseden maksadımız, Bediüzzaman'ın orijinallik ve istiklaliyetini, Kur'ân nazımının mu'cizeliğini idrak konusundaki derinliğini ve nazım nazariyesini âyetlere tatbik etmesindeki şümül ve ihatasını göstermektir. Misal olarak, Bakara Sûresinin ilk beş âyetini ele alalım. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi: Çünkü bir müfessir, tefsirinin ilk cüzlerinde fikrinin bütün yüklerini ortaya döker, bütün maharetini gösterirler. İkincisi: Çünkü Bediüzzaman *İşârâtü'l-İ'câz*'da sadece Fatiha Sûresini ve Bakara Sûresinin ilk otuz üç âyetini tefsir etmiştir.

İşte mukayeseye başlıyoruz:

الم * ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ... وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

Önce şu âyetlerin

الم * ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ

Gerek Zemahşeri ve gerekse Bediüzzaman, bu âyetlerin nazımındaki pek çok ifade sırlarını ortaya çıkarmışlardır. Her ne kadar ikisi de, bu nüktelerde ittifak ediyorlarsa da, bunları gerekçelendirmede ve açıklama üslubunda farklılık göstermiş-

lerdir. Zemahşerî'ye göre, uzaklar için kullanılan bir ism-i işaret olan ذَٰلِكَ nin kullanılmasıdaki sır, tamamlanmış bir söze işaret etmesidir. Onun için böyle bir kelama uzaklar için kullanılan zalike ism-i işaretiyle işarette bulunulmuştur. Zemahşerî, bu kelim uzak olmadığı halde neden, kendisine ذَٰلِكَ ile işaret edilebildiğini, müşarun ileyh olan "sûre" müennes olduğu halde neden müzekker bir ism-i işaret kullanıldığını açıklar. Bediüzzaman ise, ذَٰلِكَ nin ta'zim ve ehemmiyete işare ettiğini, Kur'ân'ın, miknatîs gibi zihinleri kendisine çektiğine, hayale müracaat ettiği takdirde gözler, arkasındakini görece derecede tezahür ettiğine işaret eder. Lisan-ı haliyle, Kur'ân'ın doğruluğuna olan güvenine, hile ve zaafıtan münezzeh olduğuna remzeder. Yine bu ism-i işaret, Kur'ân'ın mükemmelliğini ifade eden yüksek mertebesini gösterdiği gibi, emsallarının yürüdükleri yoldan uzak olduğunu belirtmekle de bu iddiasının deliline ima eder.

Zemahşerî, ذَٰلِكَ الْكِتَابُ in ذَٰلِكَ ile olan münasebetini açıklar ve ذَٰلِكَ الْكِتَابُ in şunu ifade ettiğini bilirir: "Kamil kitab işte budur. Sanki diğerleri onun karşısında eksiktirler. Kitab ismine ancak bu layıktır."

Bediüzzaman ise, ilave olarak "Kitab" tabirinin kullanılmasıdaki sırrı keşfeder. Bu tabirin, Kur'ân'ın, okuma yazma ehli olmayan bir ümmünün eseri olamayacağına işaret ettiğini belirtir.

Zemahşerî, لَا رَيْبَ فِيهِ deki zarfın takdim edilmemesinin sırrına değinip, bunu "لَا فِيهِ غَوْلٌ" örneği ile açıklarken, Bediüzzaman'ın başka bir inceliği yakaladığını görüyoruz. O da, diğer zarf edatlarının değil de فِي nin kullanılması ve فِي deki zarfiyettir. Bu konuda şöyle der: "Ve keza zarfiyeti ifade eden فِي tabiri, Kur'ân'ın sathına ve zahirine konan şek ve şüphe varsa, içerisindeki hakaik ile defedilebileceğine işarettir."

Zemahşerî, هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ in sırrını açıklar. Müttakilerin zaten doğru yolda olduğunu, neden هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ denilmediğini sorar ve cevabını verir. Ayrıca, masdarın هُدًى ism-i fail هَادٍ yerine kullanılmasının, masdarın nekre olarak getirilmesinin, ve deki icazın ve cümleler arasında atıf edatının bulunmamasının sırrını açıklar. Bediüzzaman da bu incelikleri vurgular. Fakat onları daha ziyada tafsil ve izah eder.

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ âyetine bakalım.

Zemahşerî, nahiv açısından âyetlerin makabilleriyle olan münasebet sırrını açıklar ve "el-imânu bi'l-ğayb" ile nitelendirmesi üzerinde şu soruları sorur: "Acaba,

müttakileri keşf ve beyan etmek için mi gelmiş, yoksa لِّلْمُتَّقِينَ ile birlikte getirilerek onunkinden farklı bir mânâ mı ifade ediyor veya medih olsun diye mi getirilmiş?" Bu kaydın, beyan olma ihtimalini de, müstakil bir sıfat olma ihtimalini de ve mevsûf için bir medih olma ihtimalini de tek tek açıklıyor. Bediüzzaman da bu bu

noktalar üzerinde duruyor. Ayrıca âyetin makabliyle münasebet inceliğini açıklarken, önceki âyetin Kur'ân'ın medhi olduğunu, bu âyetin ise müttakileri methettiğini ve ikinci methin birincisinin neticesi olduğunu belirtir. Sonra da şöyle der:

“الَّذِينَ^١ ile مَتَّقِينَ^٢ arasındaki münasebete gelince:

Bunların biri tahliye تَحْلِيَةٍ diğeri tahliye تَحْلِيَةٍ dir.

Tahliye, تَحْلِيَةٍ tathir etmek ve temizlemektir.

Tahliye تَحْلِيَةٍ ise, tezyin etmek ve süslendirmek mânâsındır. Bunlar birbiriyle arkadaş olup, burada olduğu gibi, daima birbirini takip ediyorlar. Onun için kaib, takvâ ile seyyiattan temizlenir temizlenmez, hemen onun ardında imanla tezyin edilmiş ve süslendirilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim, takvâyı üç mertebesiyle zikretmiştir:

Birincisi, şirki terk,

İkincisi, maâsiyi terk,

Üçüncüsü, mâsivâullahı terk etmektir.

Tahliye تَحْلِيَةٍ ise, hasenat ile olur. Hasenat da, ya kalble olur veya kalıp ve bedenle olur veyahut malla olur.

A'mâl-i kalbinin şemsi, imandır.

A'mâl-i bedeniyenin fihristesi, namazdır.

A'mâl-i mâliyenin kutbu, zekâttır.”

Bediüzzaman Zemahşerî'den fazla olarak الْمُؤْمِنُونَ yerine الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ^٣ nin tercih edilmesindeki sırrı açıklayarak şöyle diyor: “مُؤْمِنُونَ^٤ kelimesine bedel, fiil sigasıyla يُؤْمِنُونَ^٥ fiilinin tercihi, İman fiilini hayal nazarına gösterip, keyfiyetin tasvir edilmesine ve harici delillerin tecellisiyle iman istimrar ve devam ile teceddüd etmesine işa-rettir.”

Yine Bediüzzaman ziyade olarak وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ^٦ ifadesindeki muzari' sigasının sırrını açıklayarak şöyle der: “Ruha hayat veren namazın o geniş hareketini ve Âlem-i İslâma yayılmış olan o intibah-ı rûhânîyi muhataba ihtar edip göstermektir. Ve o güzel vaziyeti ve o muntazam haleti hayale götürüp tasvir etmekle sâmi'lerin namaza meylini ikaz edip artırmaktır.”

Zemahşerî, وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ^٧ da rızkın azamet nûn'u olan نَ ya isnad edilmesindeki sırrı, kendi i'tizal mezhebi yararı doğrultusunda açıklar. Ayrıca, tab'iz ifade eden مِنْ^٨ tabirinin ve fiilin fâline takdiminin sırrını açıklar. Oysa Bediüzzaman, âyetin nazmındaki sırları daha üstün bir şümül ve ihatayla açıklayarak asrındaki problemlerin çözümünü doğrultusunda incelikler ortaya çıkarır. Zekât müessesesiyle, çağımız medeniyetindeki iktisadî ve ictimâ'î nazariyelere karşı meydan okur. Daha sonra şunları kaydeder:

“Zekât ile sadakanın lâayık oldukları mevkilerini bulmak için birkaç şart vardır:

"1) Sadakayı vermekte israf etmemesi. Tâ ki, zelil ve çaresiz olarak muhtaç duruma düşmesin. Bunu tab'iz mânâsına gelen 'min' ifade ediyor.

"2) Başkasından alıp başkasına vermek sûretiyle halkın malından olmayıp kendi malından olması. Bunu da, مِمَّا'nın takdim edilmesinden anlıyoruz.

"3) Minnetle in'amın bozulmaması. Bunu da 'rızk'ın azamet üna isnad edilmesi ifade ediyor. Çünkü veren Allah'tır. Kul ise bir vasıttır.

"4) Fakir olmak korkusuyla sadakanın terkedilmemesi. Bunu da, rızkın azamet üna isnadından anlaşıyor.

"5) Sadakanın yalnız mala ve paraya münhasır olmadığı bilinmesiyle, ilim, fikir, kuvvet, amel gibi şeylerde de muhtaç olanlara sadakanın verilmesi. Bu da, fiilin mutlak bırakılmasından anlaşıyor.

"6) Sadakayı alan adam, o sadakayı sefahette değil, hacat-ı zaruriyesinde sarfetmesi lâzımdır. İşte يَنْفِقُونَ maddesiyle, sadakanın zarurî ihtiyaçlara sarfedilmesi şartı getirilmiştir."

Şimdi de şu âyet-i kerimeye bakalım:

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ

Zemahşerî, burada sözü edilen kimselerin, öncekilerin aynısı mı, yoksa başkaları mı olduğu sorusunu soruyor ve her iki ihtimale de cevap veriyor. "Vâv" ile atıf yapılmasındaki sırrı ve mânâsını açıklıyor. Yine, bunların öncekilerden farklı kimseler olması ihtimaline göre, bunların da müttakilerin kapsamına girip girmediklerini soruyor ve bunun atfe bağlı olduğunu söylüyor. Ayrıca, henüz Kur'ân'ın tamamı inmediği halde اَلْآخِرَةِ'deki geçmiş zaman sigası ile tabir edilmesindeki sırrı,

kelimesinin takdimindeki inceliği ve هُمْ يَوْقِنُونَ'nun هُمْ zamirine bina edilmesindeki hikmeti açıklıyor.

Bediüzzaman ise bunlara ilave olarak şu incelikleri de beyan ediyor: الَّذِينَ tabirinin kullanılması, hükmün medarı ve maksadın esasının iman sıfatı olduğuna işaret eder. يَوْمُونَ'nun muzari' gelmesi, nüzül ve zuhur tekerriür ettikçe imanın teceddüd ettiğine işaret eder. مَا'daki ibhamın, iman-ı icmâlinin kâfi geldiğine ve imanın Hadis gibi

batını ve Kur'ân gibi zahiri vahiylerle şâmil olduğuna işaret eder. اُنْزِلَ'nin maddesi itibarıyla, Kur'ân'a iman, Kur'ân'ın Allah'tan nüzülüne iman demek olduğunu gösteriyor. Mazi siygasıyla gelmesi, henüz nâzil olmayanın nüzulu, nazil olanın nüzulu kadar muhakkak olduğuna işaret eder. عَلَيْكَ ye bedel, اِلَيْكَ'nin zikri, Resûl-i Ekrem'in teklif edilen risalet vazifesini cüz'-i ihtiyarisiyle haml ve kabul etmiş olduğuna... işaret eder.

Bediüzzaman yine, Zemahşeri'nin izahlarından ziyade olarak, وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ nin nazım inceliklerini açıklayarak şunları söylemiştir: "Bu cümlelerin ma kabline atfı, medlûlün delile olan bir atfıdır. Şöyle ki: 'Ey insanlar! Kur'an'a iman ettiğiniz gibi, kütüb-u sabıkaya da iman ediniz.' (...) Yahut o atf, delilin medlûle olan atfıdır. Şöyle ki: 'Ey Ehl-i Kitap! geçmiş olan enbiya ve kitablara iman ettiğiniz gibi, Hz. Muhammed ile Kur'an'a da iman ediniz.' (...) Yine bu cümlede şöyle bir işaret vardır. Şöyle ki: 'Zaman-ı Saadette Kur'an'dan neş'et eden İslâmiyet, sanki bir şeceredir. Kökü zaman-ı Saadette sabit olmakla, damarları o zamanın âb-ı hayat menbalarından kuvvet ve hayat alarak her tarafa intişar ettikleri gibi, dal ve budakları da istikbal sernasına kadar uzanarak âlem-i beşere maddî ve manevî semereleri yetiştiriyor. Evet, İslâmiyet mazî ile istikbalî kanatları altına almıştır... (...)" Yine o cümlede, Ehl-i Kitabı imana teşvik vardır. Onlara bir ünsiyet, bir sühûlet gösteriyor.

Bediüzzaman, وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ cümlesindeki incelikleri açıklayan Zemahşeri'nin tesbitlerini teyit etmekle beraber, cümledeki atfın, الْآخِرَةِ in başındaki lâm-ı ta'rifin, الْآخِرَةِ tabirinin ve يُوقِنُونَ a bedel يُؤْمِنُونَ kelimesinin kullanılmasının sırrını da fazladan olarak açıklıyor.

أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ âyet-i kerimesine gelince, Zemahşeri, i'rab vecihlerini, أُولَئِكَ ism-i şâretinin kullanılmasının sırrını, عَلَىٰ هُدًى deki isti'lânın mânâsını, هُدًى nin nekire gelmesindeki inceliği, أُولَئِكَ nin neden tekrar edildiğini, وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ un neden atıfla makabline bağlandığını, هُمْ fasıl zamirinin kullanılış sebebini, ve هُمُ الْمُفْلِحُونَ un ma'rife gelmesinin sırrını açıklamıştır.

Bediüzzaman ise, aynı noktaları vurgulamakla beraber, ayrıca âyetin makabliyle vech-i ittisalını ve şu noktalara işaret eden هُمُ الْمُفْلِحُونَ deki sırrı açıklıyor: Hidayetlerindeki halk ve tevfik Allah'tandır. Hidayet Rubûbiyyetin şe'nidir. Onları rızıklar terbiye ettiği gibi hidayetle de besliyor. Bediüzzaman, "el-müflihûn"deki mutlaklığın sırrını da, muhatapların tabaka tabaka olduklarını, herbirisinin felahın bir vechini istediğini söyleyerek açıklıyor.

Böylece, Bediüzzaman'ın Kur'an'ın nazmı konusundaki derin idrakı ve bunu ne derece şumullü ve geniş bir biçimde zevkedip açıkladığı ortaya çıkıyor. Yine Bediüzzaman'ın, nazmın sırlarını açıklarken, yaşadığı asırda İslâmiyete cephe alan materyalist ve ladinî akımlara karşı İslâmiyet yararına bu inceliklerden istifade ettiği açıkça belli oluyor. Zemahşeri'nin bakış açısı ise, bu incelikleri mezhebi olan İ'tizal lehine kullanmak istemesi cihetiyle oldukça dar görünüyor. Bediüzzaman bu nükteleri açıklarken, sözlerinin daha iyi anlaşılması için, kolay ve açık tabirleri tercih ediyor. Yine, aynı âyette cümlelerin birbiriyle olan bağ ve münasebetlerine özellikle

dikkat çekiyor. Böylece, sözkonusu cümlelerin kendi aralarında ve makablleri olan diğer âyetler arasındaki mükemmel tenasübü ve parlak uyumu gösteriyor.

Burada, Prof. Dr. Muhsin Abdulhamid'in, *İşârâtü'l-İ'câz* tefsiri için yazdığı mukaddimede söyledikleri şu tesbitlere aynen katıldığını belirtmek isterim: "Bediüzzaman, geçmiş müfessirlerin, nazm nazariyesini, tam bir tafsilatla Kur'ân'ın bütün sûre, âyet, lafız ve kelimelerini kapsayacak şekilde ve mütekamil bir bütün olarak uygulamadıklarını görmüş ve bir tefsir yazarak nazım nazariyesini detaylı bir biçimde tatbik etmek istemiştir."

Allah, Zemaşşeriye de, Bediüzzaman'a da ve bütün İslâm âlimlerine de rahmet eylesin.

İkinci vecih: Kur'ân-ı Kerimin camiiyeti

Kur'ân-ı Kerimin camiiyeti şu beş noktada kendisini gösterir:

1) Lafzındaki harika camiiyettir. Elfaz-ı Kur'âniye öyle bir tarzda vaz'edilmiş ki, her bir kelamın, hatta her bir harfin çok vecihleri bulunuyor. Bediüzzaman bunu ⁶وَالْجِبَالِ أَوْتَادًا⁶ âyetini misal veriyor. Herbir âminin, şairin, belîğ bedevinin, edib coğrafyacanın, medeniyet ve heyet-i ictimaiyye ilmi mütehasssının, hikmet-i tabiiyye feylesofunun bu lafızdan birer nasibi bulunduğunu belirtir.

Bediüzzaman bu veche terettüb edecek genişlik ve şümûlün farkındadır. Bu nedenle âyetin anlaşılması konusunda her söz ve yaklaşım için bazı şartlar ortaya koyar ki, âyet heva ve heves sahiplerinin keyfî müdahalelerine konu olmasın ve onları uygun olmayan bir söz söylemeye sevketmesin. O şartlar da şunlardır: "Nazar-ı belâğatta müstahsen, arabîyece sahih olması ve sırr-ı teşri'in layık görmesi."

2) Mânâsındaki camiiyet-i harikadır. Evet Kur'ân, bütün müctehidlerin me'hazlerini, mânâsının hazinesinden ihsan etmektedir.

3) İlmindeki camiiyet-i harikadır. Evet Kur'ân, şeriatın müteaddit ve çok ilimlerini kendi ilminin denizinden akıttığı gibi, daire-i mümkünatın hakikî hikmetini, daire-i vücubun ulum-u hakikiyesini ve daire-i ahiretin maarif-i gamızasını o denizden muntazaman ve kesretle akıtıyor.

4) Mebahisindeki camiiyet-i harikadır. Evet, insan ve insanın vazifesi, kâinat ve Halık-ı kâinatın, arz ve semavatın, dünya ve ahiretin, mâzî ve müstakbelin, ezel ve ebedin mebahis-i külliyelerini cemetmekle beraber, nuffeden halketmek, tâ kabre girinceye kadar; yemek, yatmak adabından tut, ta kaza ve kader mebahaslerine kadar herşeyi beyan eder.

5) Kur'ân'ın üslûb ve icazındaki camiiyet-i harikadır. Bu da yine beş noktayı ihtiva ediyor:

a- Üslûb-u Kur'ân'ın o kadar acîb bir camiiyeti var ki, bir tek sûre, kâinatı içine alan bir bahr-ı muhît-i Kur'ânî'yi içine alır. Bir tek âyet, o sûrenin hazinesini içine alır. Âyetlerin çoğu, herbirisi birer küçük sûre, sûrelerin çoğu herbiri birer küçük Kur'ân'dır.

⁶Nebe' Sûresi: 7.

b- Ayât-ı Kur'âniye, emir ve nehy, vaad ve vâid, terğîb ve terhîb, zecr ve irşad, kasas ve emsal, ahkâm ve maarif-i İlâhiyye ve ulûm-u kevnîye ve kavanîn ve şerait-i hayat-ı şahsiye ve hayat-ı ictimaiyye ve hayat-ı kalbiye ve hayat-ı manevîye ve hayat-ı uhrevîyye gibi umum tabakat-ı kelâmiye ve maarif-i hakikiye ve hacat-ı beşeriyye delâlâtıyla, îşarâtıyla camî'dir. (...) Ayât-ı Kur'âniyede öyle bir camiiyet var ki, her derde deva, her hacete gıda olabilir.

c- Kur'an'ın i'câzkârane icâzidir. Gâh olur ki, uzun bir silsilenin iki tarafını öyle bir tarzda zikreder ki, güzelce silsileyi gösterir. Hem gâh olur ki, bir kelimenin içine sarıhan, îşareten, remzen, imâen bir dâvânın çok bürhanlarını derceder.

d- İcâz-ı Kur'ânî, o derece câmi' ve harîkdir, dikkat edilse görünüyor ki: Bazen bir denizi bir ıbrıkta gösteriyor gibi pek geniş ve çok uzun ve küllî düsturları ve umûmî kanunları, basit ve amî fehımlere merhameten basit bir cüz'îyle, husûsî bir hadise ile gösteriyor. (...) Meselâ, Şahs-ı Adem'e ta'lim-i esmâ ünvanıyla nev'-i benî âdeme ilham olunan bütün ulûm ve fûnûn talimini ifade eder.

e- Kur'an'ın makasîd ve mesâil, maanî ve esâlib ve letâif ve mehâsin cihetiyle camiiyet-i harikasıdır. Elhak, o kadar ecnâs-ı muhtelifeyi bir yerde toplayıp, bir münakaşa, bir karışıklık çıkmamak, kahhar bir nizâm-ı i'câzının işi olabilir.

Bediüzzaman merhum gibi bu vechi bu kadar güzel ve harika bir tarzda beyan eden kimseyi görmedim.

Üçüncü vecih: Ma'rifet ve medeniyetle ilgili i'câz

Bediüzzaman, beşeriyetin inkılab ve ıstırabından hareketle bir tahminde bulunuyor ve bu infılak ve inkılabda Kur'an hidayetinin her tarafta yükselip hakim olacağını haber veriyor. Çünkü, Kur'an, her asırda taze nazil oluyor gibi tazeliğini, gençliğini muhafaza ediyor. Özellikle şu asr-ı hazır insanları Kur'an'ın hitabına çok muhtaçtırlar. Çünkü Kur'an bütün beşer tabakalarına teveccüh eden bir hitab-ı ezelîdir.

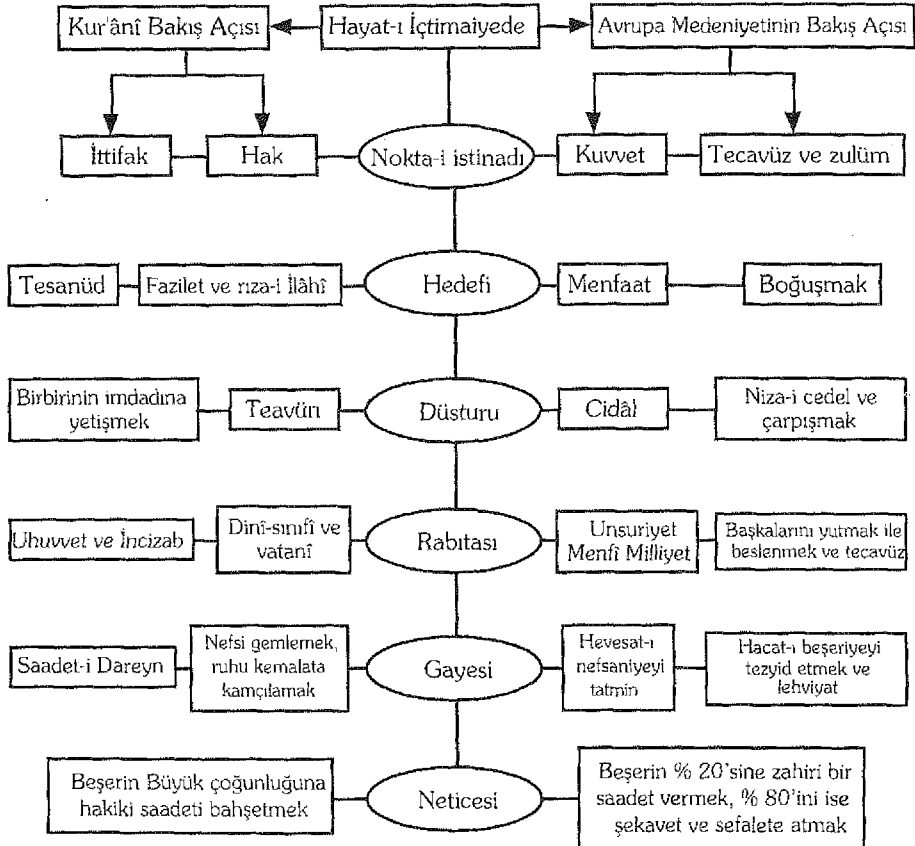
Meselâ, "En ziyade kendine güvenen ve Kur'an'ın sözlerine karşı kulağını kapayan şu asr-ı hazır ve şu asrın ehl-i kitab insanları Kur'an'ın يَا أَهْلَ الْكِتَابِ hitab-ı ezelî ile يَا أَهْلَ الْكِتَابِ hitab-ı mürşidanesine o kadar muhtaçtır ki, güya o hitab doğrudan doğruya şu asra müteveccihdir ve يَا أَهْلَ الْكِتَابِ lafzı "Yâ ehle'l-mekteb!" mânâsını dahi tazammun eder." Bunlara karşı Kur'an nasıl i'câzını gösteriyor? Şimdi, şu müthiş yeni muarazacıya karşı i'câz-ı Kur'an'ı isbat etmek için medeniyet muaraza süretiyle vaz'ettiği esasatı ve desatirini, esasat-ı Kur'âniye ile karşılaştıracamız.

Bediüzzaman'a göre, modern medeniyetin Kur'an karşısındaki acizliği üç cihetten ileri geliyor:

Birinci cihet: Bu cihette, Kur'an'ın, beşerin dünya ve ahiret saadetini temin için getirdikleriyle, günümüz medeniyetinin insanı mutlu etmek için getirdikleri mukayese edilir ve beşer medeniyetinin acizliği ortaya konur. Müslümanın açık ve kesin olarak doğru yolu bulduğu bir çok konuda, günümüz medeniyetinin büyük sapmalar göstererek yolunu kaybettiğini görüyoruz. Meselâ, Müslümanın bütün hal ve hareketlerinde kendisine rehber edindiği "Bismillah (Aliah'ın adıyla hareket ederim)"

şiarı, iman, mü'minin dünyaya bakışı, Allah'ın birliği, başta namaz olmak üzere ibadet, insanın gerçek vazifesi, malını ve canını Cenab-ı Hakka satmak, kâinatın muammasını çözen Allah'a ve âhiret gününe iman, dünyanın hakikati ve insanın dünyadaki görevi, haşır ve âhiret esasları ve dünya hayatına tesirleri, âlem ve insanın yaratılış hikmet ve muammasının halli, nefsin te'dib ve terbiyesi, Risalet-i Ahmediyenin isbatı, kaza ve kader konuları... gibi. Bütün bu meselelerde günümüz medeniyeti yolunu şaşırmış ve Kur'an mu'cizeliği sabit olmuştur.

İkinci cihet: Bu cihet, Kur'an'ın kâinat ve hayata bakışı, ahlakî terbiye konusundaki düsturları; esası, hedefi, prensipleri, rabıtası, gayesi ve neticesi itibarıyla hayat-ı içtimaiyyeye bakışı ve bu konudaki kanunları ile günümüz medeniyetinin aynı konulara bakışı ve düsturu mukayese ediliyor. Böylece, Kur'an'ın üstünlüğü ve medeniyet-i beşeriyyeye galebesi gösteriliyor. Bediüzzaman'ın sosyal hayat açısından yapmış olduğu mukayese şematik olarak şöyle açıklanabilir:

Üçüncü cihet: Bu cihet, desatir-i Kur'aniyenin ezelden geldiği için ebede gideceğini, medeniyet kanunları gibi ihtiyarlamadığını belirtiyor. Meselâ, günümüz medeniyeti taaddüd-ü zevcatı kabul etmemekle birçok fahişhaneleri açmaya mecbur olmuştur. İktisad, miras ve benzeri konularda Kur'an'ın kanunları sabit ve ebedî ol-

maya devam ediyor. Yine meselâ, günümüz medeniyetinin bütün cem'iyat-ı hayriyeleri ile, bütün cebbarane şedid inzibat ve nizamlarıyla, bütün ahlakî terbiyegahları ile, Kur'an-ı Kerimin iki meselesine karşı muaraza edemeyip mağlub düşmüşlerdir. Bu iki mesele, vücûb-u zekât ve hürmet-i ribadır. Bediüzzaman açıklamalarına devamla şunları söylüyor: "Bütün ihtilalat-ı beşeriyenin madeni bir kelime olduğu gibi, bütün ahlak-ı seyyienin menbâi dahi bir kelimedir. Birinci kelime, 'Ben tok olayım, başkası açlıktan ölse bana ne.' İkinci kelime ise, 'Sen çalış ben yiyeyim.' Sen yorul ki ben istirahat içinde yaşayayım. İşte medeniyet, beşerin havas ve avam (zengin ve fakir) tabakalarını müsalaha edemediği halde, Kur'an, bu iki düsturu kökünden kesmiştir."

Kısaca, nasıl Avrupa felsefesi ve modern medeniyeti hikmet-i Kur'an'ın ilmi ve ameli icâzına karşı mağlub oluyor. Öyle de, medeniyetin edebiyat ve belâğatı da, Kur'an'ın edeb ve belâğatına karşı mağlub oluyor.

Kur'an-ı Kerim, herkese saadeti temin eden bir medeniyeti kabul ediyor. Oysa şu medeniyet-i hazıra, ekseriyetin rahatını selbederek onları bir meşakkat ve şekavete atmıştır.

Onun içindir ki Bediüzzaman, vatan gençlerini, hakikatı karalayan ve bu dinin mensuplarına türlü türlü sıkıntılar çektiren Avrupa'yı taklitten sakındırmış ve ikinci bozuk Avrupa dediği kısma şöyle seslenmiştir: "Bil ey ikinci Avrupa! Sen sağ elinle sakim ve dalaletli bir felsefeyi ve sol elinle sefih ve muzır bir medeniyeti tutup dâvâ edersin ki, beşerin saadeti bu ikisi ile. Senin bu iki elin kırılın ve şu iki pis hediye senin başını yesin ve yiyecek"

Bediüzzaman, Kur'an-ı Kerimin, Hz. Âdem'e bütün isimlerin öğretilmesi, Hz. Musa kıssasında bakaranın kesilmesi, İsrailoğullarının kalblerinin taş gibi, hatta taştan daha sert olmakla nitelendirilmesi gibi cüz'î hadiseleri zikrederek, bunların arkasında beşer hayatı için şümüllü kanunlar vazetmeyi hedeflediğini belirterek şöyle diyor: "Kur'an-ı Hakîm'de bazı hadisat-ı tarihiye sûretinde zikredilen cüz'î hadiseler, küllî düsturların uçlarıdır." "Herkesin her zaman muhtaç olduğu bir ders-i hikmettir."

Bediüzzaman, bu üslubun sırrını da şöyle açıklıyor:

"Evet, icâz-ı Kur'an'ın bir esası olan icâz, hem hidayet-i Kur'an'ın bir nûru olan lütf-u irşad ve hüsn-ü ifnâm, iktiza ediyorlar ki: Kur'an'ın muhatabları içinde ekseriyeti teşkil eden avama karşı küllî hakikatları ve derin ve umûmî düsturları, me'lûf ve cüzî sûretler ile gösterilsin ve fikirleri basit olan umûmî avama karşı, muazzam hakikatlerin yalnız uçları ve basit bir sûreti gösterilsin."

Dördüncü vecih: Bediüzzaman ve bilginin İslâmîleştirilmesi

Öyle görünüyor ki, Bediüzzaman'ın Kur'an-ı Kerime olan geniş bakışı ve ümetin şahit olduğu dış kaynaklı meydan okuma döneminde yaşaması ona, kesin ilmi ve imanî yakine sevk etmiştir ki: Kur'an muhtelif ilimlerin temel merciidir. Bütün bu ilimler, Kur'an'ın nur kaynağından çıkmışlardır. Onların gerçek kaynağı Kur'an'dır. Kısaca, Bediüzzaman'ın fikirlerinde, *el-Ma'hedü'l-Alemî Li'l-Fikri'l-İslâmî*'nin dünyanın dört bir yanındaki şubeleriyle tahkikine çağırdığı "Bilginin İslâmîleştirilmesi" konusunda çok verimli bir zemin bulunmaktadır. Kur'an'ın bahislerindeki harika camiiyeti, maksat, mesele, ma'na, üslup ve güzelliğindeki ihatası konusunda Bediüzzaman'ın açıklamaları, söz konusu fikrin, yani "Bilginin İslâmîleştirilmesi" fikrinin ge-

lişip boy atması için çok zengin ve verimli bir topraktır. Bediüzzaman'ın bu konudaki orijinal görüşlerinden birisi de şu açıklamalardır:

"Sair enbiya (a.s)'ın mu'cizatları, birer havan-ı san'ata işaret ediyor ve Hz. Âdem'in (a.s) mu'cizesi ise; esasat-ı san'at ile beraber, ulûm ve fûnûnun havanık ve kemâlatının fihristesini bir sûret-i icmâlîde işaret ediyor ve teşvik ediyor. Amma mu'cize-i kübra-i Ahmediye olan Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan ise, ta'lim-i esmanın hakikatına mufasssala mazhariyetini; hak ve hakikat olan ulûm ve fûnûnun doğru hedeflerini ve dünyevî, uhrevî kamâlatı ve saadâtı vazihan gösteriyor. Hem pek çok azîm teşvikatla, beşeri onlara sevk ediyor. Hem öyle bir tarzda sevkeder, teşvik eder ki; o tarz ile şöyle anlatır: 'Ey insan! Şu kâinattan maksad-ı a'la, tezahür-ü Rububiyete karşı, ubûdiyet-i külliye-i insaniyedir ve insanın gaye-i aksası, o ubudiyete ulûm ve kemalat ile yetişmektir.' Hem öyle bir sûrette ifade ediyor ki, o ifade ile şöyle işaret eder ki: 'Elbette nev'-i beşer ahir vakitte ulûm ve fûnûna dökülecektir.' (...) Netice: Madem enbiyaya dâir olan âyetler, şimdiki terakkiyat-ı beşeriyenin harikalarına birer nevi işaretle beraber, daha ilerideki hududunu çiziyor gibi bir tarz-ı ifadesi var ve madem her bir âyetin müteaddit mânâlara delaleti muhakkaktır; belki müttefakun aleyhtir ve madem enbiyaya ittiba etmek ve iktida etmeye dâir evamir-i mutfaka var. Öyle ise, şu geçmiş âyetlerin maani-i sarihalanna delaletle beraber, san'at ve fûnûn-u beşeriyenin mühimlerine işârî bir tarzda delalet, hem teşvik ediliyor denilebilir..."

Yine meselâ Bediüzzaman'ın,

7 **وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنْزِلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ** âyetini zikrederken, İsm-i Hakîm'in tecelli-i a'zamından olan, bütün kâinatı ihata eden umûmî hikmetin, iktisad ve israfsızlık mihveri etrafında döndüğünü, hatta iktisadı emrettiğine işaret ettiğini görüyoruz. Rahmân Sûresin'de dört defa "mizân" kelimesinin geçmesinden şu neticeyi çıkardığını müşahade ediyoruz: "İşte, hakaik-ı Kur'âniyeden ve desatir-i İslâmiyeden olan, adalet, iktisad, nezafet hayat-ı beşeriyede ne derece esaslı bir düstur olduğunu anla. Ve ahkâm-ı Kur'âniye ne derece kâinatla alakadar ve kâinat içine kök salmış ve sarmış bulunduğunu ve o hakaikı bozmak, kâinatı bozmak ve sûretini değiştirmek gibi mümkün olmadığını bill!"

8 **وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ** âyetini açıklarken de şöyle demektedir:

Bediüzzaman şunları da söylüyor: "Allah Tealâ, şahs-ı Âdem'e ta'lim-i esmâ ünvanıyla nev'-i benî ademe ilham olunan bütün ulûm ve fûnûnun talimini ifade eder." "...Meselâ, hendese ilmi, Cenâb-ı Hakkın 'Adl ve Mukaddir' isimlerine dayanıyor. Tıp ilmi, Allah'ın 'Şâfi' ismine dayanıyor. Fizyoloji, kimya, botanik ve biyoloji gibi hakikat-ı mevcûdatdan bahseden ilimler, Allah'ın Hakîm ismine dayanır.

Bediüzzaman, Risalelerinin pek çok yerinde, şu gerçeği vurgulamaktadır: "Ayât-ı Kur'âniye, enva-i ulûm ve mearif-i hakikiye ve bütün hülâsat-ı ulûm-u kevnîye ve kavanin ve şerait-i hayat-ı şahsiye ve hayat-ı ictimaiye ve hayat-ı kalbiye ve hayat-ı maneviye ve hayat-ı uhreviye gibi umum mearif-i hakikiye ve hacat-ı beşe-

7Hicr Sûresi: 217.

8Hadid Sûresi: 25.

riyeye delaletiyle, işaretiyle cami'dir." Hatta, kelimat-ı Kur'âniyenin bile bu hususiyeti bulunmaktadır.

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مَدَادًا لَكَلِمَاتُ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي ٩ âyetini açıklarken bu mânâyâ dikkat çekmekte ve الْكَلِمَاتُ رَبِّي den maksadın "Kur'ân" olduğunu belirtmektedir. Kur'ân, hayattar olup, hayat fışkırmaktadır.

Bediüzzaman merhûmun bu bakış açısı, tabirlere kadar uzanır. Çünkü o, etrafındaki her şeye Kur'ân-ı Kerim'in mefhumlarıyla bakar. Böylece, dışı süslü, içi ise kof bir cehalet olan Garb felsefesinin bu mefhumları karalamasını reddeder. Meselâ, sersem ve geveze felsefe şöyle der: "Güneş bir kitle-i azîme-i mâiye-i nâriyedir. Hem merkez ve medarında döner. Birer kıvılcım gibi ondan fırlamış olan dünyamız ve diğer seyyaratı, etrafında döndürür..." Oysa Bediüzzaman, güneşi, bir me'mur-u musahhar ve bir sırac-ı münevver olarak görür. Ona göre, وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا ١٠ âyet-i kerimesinde azamet-i Rububiyet içinde Halık'ın rahmetine, vüs'at-ı rahmeti içinde ihsanının ifhamına, azamet-i saltanatı içinde keremenin ihsasına işaret vardır. Yine Bediüzzaman, bu mevcûdattan zat ve mahiyetleri için bahsedilmediği, bilakis ma'rifet-i Sanî'a alamet olmaları cihetiyle bahsedildiği görüşündedir. Dolayısıyla bu mefhumların, bir kemal-i ilmî, bir zevk-i rûhî, gaye-i insaniye ve fevaid-i diniyyeyi netice vermesi gerekir.

Bediüzzaman'ın, i'câzül-Kur'ân'ın bu yönü üzerinde önemle durduğunu görüyoruz. O bu konuda şöyle diyor:

"Şeriat-ı İslâmiye, akli bürhanlar üzerinde müessesistir. Bu şeriat ulûm-u esâsiyenin hayati noktalarını tamamiyle tazammun etmiş olan ulûm ve fûnûndan mülahıstır. Evet, tehzibu'r-ruh, riyâzetü'l-kalb, terbiyetü'l-viddan, tedbiru'l-cesed, tedviru'l-menzil, siyasetü'l-medeniye, nizamatü'l-âlem, hukuk, muamelat, hadâb-ı içtimaiye ve saire ve saire gibi ulûm ve fûnûnun ihtiva ettikleri esasatın fihristesi, Şeriat-ı İslâmiyedir. (...) Binaenaleyh, vicdanı insaf ile müzeyyen olan zat, bu şeriatın hakikatının bütün zamanlarda, bilhassa eski zamanda, takat-ı beşeriye-den harîç bir hakikat olduğunu tasdik eder."

Şu halde Kur'ân, ancak kâinat kitabının ışığında anlaşılabilir. Kâinat kitabı da ancak Kur'ân'ın esaslarına göre fehmedilebilir. Bediüzzaman, Kur'ân'ın anlaşılması konusunda bu gerçeğe ve bu esasa dikkat çekerek şöyle der: "Evet, Kur'ân-ı Hakîm, şu Kur'ân-ı azîm-i kâinatın en âli bir müfessiridir ve en belîğ bir tercümanıdır."

Beşinci vecih: Kur'ân'ın beyanındaki birlik

Bediüzzaman'ın bu konudaki sözlerinden anlaşılıyor ki: Kur'ân-ı Kerim, tam bir bütünlük içindedir. Bir kısmı bir kısmını tasdik için inmiştir. Birbirini tefsir etmektedir. İçinde en ufak bir şüphe ve ihtilaf yer yoktur:

"Kur'ân-ı Mübin, yirmi senede hacetlerin mevkileri itibariyle necim olarak, müteferrik parça parça nüzûl ettiği halde, öyle bir kemâl-i tenasübü vardır ki, güya bir defada nazil olmuş gibi bir tenasüb gösteriyor. Hem yirmi senede, mütebâyin esbâb-ı nüzûle göre geldiği halde, tesânüdün kemalini öyle gösteriyor; güya bir sebep-i vahidle nüzûl etmiştir. Hem mütefavit ve mükerrer suallerin cevabı olarak

⁹Kehf Sûresi: 109.

geldiği halde, nihayet imtizac ve ittihadı gösteriyor. Güya bir sual-i vahidin cevabıdır. Hem mütegayyir, müteaddit hadisatın ahkâmını beyan için geldiği halde, öyle bir kemal-i intizamı gösteriyor ki, güya bir hadise-i vahidenin beyanıdır. Hem, muhtelif, mütefavit halette hadsiz muhatabların fehimlerine münasib üslûb-larda tenezzülât-ı kelamiye ile nazil olduğu halde, öyle bir hüsn-ü temasül ve güzel bir selaset gösteriyor ki, güya halet birdir, bir derece-i fehîmdir, su gibi akar bir selaset gösteriyor. Hem, mütebaid, müteaddid muhatabın esnafına mütevec-cihen mükellim olduğu halde, öyle bir sühûlet-i beyanı, bir cezalet-i nizamı, bir vuzûh-u ifhamı var ki; güya muhatabı bir sınıftır. Hatta her bir sınıf zanneder ki, bil asale muhatab yalnız kendisidir. Hem mütefavit, mütederric irşâdî bazı gayeler isal ve hidayet etmek için nazil olduğu halde, öyle bir kemal-i istikamet, öyle bir dikkat-i muvazenet, öyle bir hüsn-ü intizam vardır ki, güya maksat birdir."

Bu, Kur'an'ın bedi' ve emsalsiz bir i'câz vechidir. Bediüzzaman merhumdan başka bu i'câz vechine dikkat çekenı görmedim. Gerçekten de Kur'an, muntazam bir vahdet teşkil etmektedir. Ne önünden, ne de arkasından hiçbir batıl kendisine yanaşamaz. Hakîm ve Hamîd olan Allah Teala tarafından indirilmiştir. Onda niza ve çekişmeye düşmek asla doğru değildir. Bu nokta, Kitap-ı Azîz olan Kur'an'la muamelenin önemli esaslarından biridir.

Altıncı vecih: Dengeli bir yol ortaya koyması

Bediüzzaman, i'câzın bu vechini müstakil bir bahiste ele almıştır. Bu i'câz vec-hiyle şunu kastetmektedir:

"Kur'an, bütün aksam-ı tevhidin bütün meratibini, bütün levazimatıyla muhafaza ederek beyan edip muvazenesini bozmuş, muhafaza etmiş. Hem bütün hakaik-i alîye-i ilâhiyenin muvazenesini muhafaza etmiş; hem bütün Esmâ-i Hüsnâ'nın iktiza ettikleri ahkâmı cem'etmiş, o ahkâmın tenasübünü muhafaza etmiş. Hem Rubûbiyet ve Ulûhiyyetin şunatını kemâl-i muvazene ile cem'etmiştir. İşte şu muhafaza ve muvazene ve cem' bir hâsiyettir. Kat'iyen beşerin eserinde mevcut değil..."

"Kur'an, bütün uhrevî ve dünyevî, ilmî ve amelî erkân-ı sîtte-i imaniyenin herbirisini tafsilen, erkân-ı hamse-i İslâmiyenin herbirisini kasden ve cidden ve saadet-i dareyni te'min eden bütün düsturları görür, gösterir. Muvazenesini muhafaza edip, tenasübünü idame edip o hakaikın hey'et-i mecmuasının tenasübünden hasıl olan hüsn ve cemalin menbaundan Kur'an'ın bir i'câz-ı manevîsi neş'et eder. İşte şu sırr-ı azîmdendir ki, ulemâ-i ilm-i kelâm, (...) bir kısmı onar cild olarak erkân-ı imaniyeye dâir binler eser yazdıkları halde, akli nakle tercih ettikleri için Kur'an'ın on âyeti kadar vuzuh ile ifade ve kat'i isbat ve ciddi ikna edememişler."

Bediüzzaman, o büyük müsademeler ve o acib inkılab ile birlikte,

"Hz. Muhammed (a.s.m) getirdiği şeriatın hakaiki, fitratın kanunlarındaki muvazene-yi muhafaza etmiştir. İctimaiyatın rabitalarına lâzım gelen münasebetleri ihlal etmemiştir. Zaman uzadıkça, aralarında ittisal پیدا olmuştur. Bundan da anlaşılır ki; İslâmiyet nev'-i beşer için fitrî bir dindir ve ictimaiyatı tezelişülnden yegane eden yegane bir amildir" der.

"O Kur'an-ı câmiin nusus ve vücuhundan ve işaret ve rumuzundun çıkan şeriat-ı kübra-yı İslâmiyetin kemal-i intizamı ve muvazenet-i hüsn-ü tenasübü ve resaneti; cerhedilmez bir şahid-i adil, şüphe getirmeyen bir bürhan-ı katî'dir. Demek oluyor ki: Beyanat-ı Kur'âniye, beşerin ilm-i cüz'isine müstenid olamaz."

Bilemiyorum, bu harika izahlar varken, ez-Zerkânî, İ'câzü'l-Kur'ân konusunda bu vechi, neden ma'lul vecihlerden saymıştır?

Yedinci vecih: Kur'ân-ı Kerimin hakemliği ve murakabeciliği

Bediüzzaman i'câzın bu yönü hakkında şöyle diyor:

"Kur'ân'ın bir cenahı mazide, bir cenahı müstakbelde, kökü ve bir kanadı eski peygamberlerin ittifaklı hakikatleri olduğu ve bu, onları tasdik ve te'yid ettiği ve onlar dahi tevafulun lisan-ı haliyle bunu tasdik ettikleri gibi, öyle de: Evliya ve asfiya gibi ondan hayat alan semereleri, hayattar tekemmülleriyle, şecer-i mübarekelerinin hayatdar, feyizdar ve hakikatmedar olduğuna delalet ediyorlar"

Kur'ân, bütün kütüb-u sâlifinin güzelliğini ve eski şeriatların kavaid-i esasiyelerini cem'etmiş olduğundan, usulde muaddil ve mükemmeldir.

Kur'ân'ın mazi ve müstakbeli kanatları altına alması, onun murakebesine delildir. Geçmiş semâvî kitablardaki hakikatleri ta'dil ve ikmal etmesi onun hakemliğini isbat eder. Alimlerin ve evliyaların büyük çoğunluğunun ondan derslerini almaları yine onun hakimiyetini gösterir. Bu murakabe ve hakemliğin sözkonusu olduğu en önemli nokta, hayati ve ameli yönün yanısıra, ilim ve ma'rifet cihetidir.

Sekizinci vecih: Gaybi ihbarları

Kur'ân'ın ihtiva ettiği ihbarat-ı gaybiye üç çeşittir. (el-Mektûbât'ın 143 sayfasında belirttiği gibi dört çeşit değildir): Maziye ait ihbarat-ı gaybiye: Kur'ân, Hz. Adem'den tâ en hayırlı asır olan Asr-ı Saadete kadar pek çok haberleri nakletmiştir. İstikbale ait ihbarat-ı gaybiye: Hz. Muhammed'in korunacağına, düşmanlarının hezimete uğratılacağına, Rumların Sasanilere galib geleceklerine, Müslümanların Mekte'yi fethedip Mescid-i Haram'a gireceğine dair ihbarlar bu nev'e girer. Hakaik-ı İlahiye, hakaik-ı keviye ve umûr-u uhreviye dair ihbarat-ı gaybiesidir.

Bediüzzaman, Fetih Süresinin ihtiva ettiği gaybi haberleri zikrederken şu değerlendirmeyi yapar: "İşte Kur'ân'ın enva-ı i'câzından olan ihbar-ı gayb nev'inin lemeat-ı i'câziyesi ayat-ı Kur'âniyede o kadar çoktur ki, hasra gelmez. Ehl-i zahirin kırk elli âyete hasretmeleri, nazır-ı zahiriyledir. Hakikatte ise binden geçer. Bazen bir âyette dört beş vecihle ihbar-ı gaybi bulunur."

Kur'ân'ın i'câzını isbat eden ihbarat-ı gaybiyenin diğer bir çeşidini de Bediüzzaman nazım sûretindeki Lemeat risalesinde şöyle açıklar: "Nakil ve hikâyatında, ihbar-ı sadıkada hazır müşahid gibi bir üslûb-u bedi-i pür mânî naklederek, beşeri onunla ikaz eder. Menkulatı şunlardır: İhbar-ı evvelini, ahval-i ahirini, esrar-ı cehennem ve cinanı. Hakaik-ı gaybiye, hem esrar-ı şehadet, serair-i İlâhî, revabıt-ı keviye dair hikayatıdır, hikayet-i iyânî ki ne vaki' reddeylemiş, ne mantık tezkib etmiş. Mantık kabul etmezse redd de bile edemez. Semâvî kitabların ki matnah-ı cihânî. İttifakî noktalarda museddikane nakleder. İhtilâfî yerlerinde musahhihane bahseder."

Bu açıklamaların önceki vecihle de münasebeti bulunmaktadır.

Şu kadar var ki: Ben, Bediüzzaman'ın: "Ulemâ-i batın için Kur'ân baştan başa ihbarat-ı gaybiye nev'indendir" derken kendisine katılmıyorum. Çünkü, "Ulema-i batın" tabiri, âlimler nezdinde mazbut değildir. Ayrıca bu gibi ikiliklerden uzak durmak gerekir. Çünkü bu ümmeti yanlış anlamaya sevkeden hususlardandır. Bundan

dolayı biz Müslümanlarda şu gibi ikilikler ortaya çıkmış: Ulemâ-i zahir-Ulemâ-i batın, dünya-ahiret, ilim-din...

Dokuzuncu vecih: Bütün insan tabakalarına hitab etmesi

Bediüzzaman'a Kur'an terkib yönleri konusunda müfessirlerin ihtilaf etmelerinin sırrı sorulmuş, o da şu şekilde cevap vermiştir:

"Kur'an'ın i'câz vecihlerinden biri odur ki; nazmı öyle bir üsluptadır ki, bütün asırlara, tabakalara intibak edebilir."

Kur'an gençliğini ve tazeliğini muhafaza etmiş ve "her asırdaki tabakat-ı beşerin her bir tabakasına güya doğrudan doğruya husûsî müteveccihdir, hitab ediyor. Evet bütün benî Ademe bütün tabakatiyle en yüksek ve en dakik ilim olan imana ve en geniş ve nuranî fen olan ma'rifetullah'a ve en ehemmiyetli ve mütenevvi maarif olan ahkham-ı İslâmiyeye davet eden, ders veren Kur'an ise, her neve her taifeye muvafık gelecek bir ders vermek elzemdir. Halbuki ders birdir, ayrı ayrı değil. Öyle ise, aynı derste tabakat bulunmak lâzımdır. Derecâta göre herbiri, Kur'an'ın perde-lerinden bir perdeden hisse-i dersini alır." Kur'an, hiç kimseyi i'câzından mahrum bırakmıyor.

"İşte Te'nis-i ezhan için aklı-ı beşere karşı İlâhî tenezzülât. Tenzilîn üslubunda tenevvüü, münisliğidir mahbub-u ins-u cânî." "Hatta yalnız gözü bulunan, kulaksız, kalbsiz, ilimsiz tabakasına karşı da, Kur'an'ın bir nevi alamet-i i'câzı vardır. Şöyle ki: (...) Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın yazılan kelimeleri birbirine bakıyor. Meselâ Sûre-i Kehf'de 'Ve sâmînuhum kelbuhum' kelimesi, altında yapraklar de- linse, Sûre-i Fatır'daki 'Kutmîr' kelimesi, az bir inhırafla görünecek ve o kelbin ismi de anlaşılacak"

Bana öyle geliyor ki, gözünden başka bir şeyi olmayan kimseye i'câzın isbatında bir nevi tekellüf ve mübalağa vardır. Çünkü, mushafların tab' ve baskısı üzerinde yapılacak bir müdahale bu gibi delilleri ortadan kaldırır. Öte yandan, bu gibi şeylerle meşgul olmak, Bediüzzaman merhumun da bizzat belirttiği makasid-ı Kur'anîyeden değildir.

Onuncu vecih: Bir din te'sis etmesi ve hayatı değiştirmesi

Kur'an öyle bir din te'sis etmiştir ki, ne geçmişte onun misli var, ne de gelecekte olacak. "Arzımızı, senevî yevmî dairesinde şu hayt-ı semâvîdir; tutmuş da döndürtüyor. Küreye ağır basmış, hem dahi ona binmiş. Bırakmıyor isyanı."

"Kur'an, bu dünyada öyle nuranî ve saadetli ve hakikatlı bir sûrette bir tebdil-i hayat-ı ictimaiye ile beraber, insanların; hem nefislerinde, hem kalblerinde, hem ruhlarında, hem akillarında, hem hayat-ı şahsiyelerinde, hem hayat-ı ictimaiyelerinde, hem hayat-ı siyasiyelerinde bir inkılab yapmış ve idame etmiş ve idare etmiştir..."

On birinci vecih: Uzun zaman geçmesine rağmen kendisine muaraza edilmemesi

"On üç asır müddette meylü't-tehaddi varmış Kur'an'ın a'dasında, şevk-i taklid uyanmış Kur'an'ın ahbabında. Şu iki meyl-i şeditle milyonlarca kütüb-u arabiye yazılmıştır, meydana. Onlar ile Tenzil muvazene edilse, en amî adam bile onların beşeri kitaplar, Kur'an'ın ise semâvî olduğuna hükmedecek. Kur'an, beşerin önünde kapıları açık bırakmış, bu uzun zaman zarfında kendi mazmun ve muhte-

vasını neşretmiş. Ruhları ve zihinleri de kendine davet etmiş. Buna rağmen beşer onun muarazasına muktedir olamamış. İmtihan zamanı artık geçti.”

Ben ise diyorum ki: Kıyamete kadar bu meydan okuma sona ermeyecek ve devam edecektir.

On ikinci vecih: İ'câz-ı ilmi

Bediüzzaman, modern ilmin keşfiyatından da bahseder. Kur'an'ın bu konuyu da ihmal etmediği görüşündedir. Çünkü Kur'an, bütün beşeriyete hitab etmektedir. Kur'an buna iki cihetle işaret etmiştir: Birincisi: Mu'cizat-ı enbiya sûretiyle. İkincisi: Bazı hadisat-ı tarihiyeyi serdederken. Bediüzzaman ayrıca bu konuda araştırma yapmanın çok büyük bir dikkat gerektirdiği kanaatındadır.

“Ra'd” ve “Berk” kelimelerini tefsir ederken bu konuya temas ederek şöyle der:

“Onlar (ra'd ve berk) âlem-i gayb cihetinden bulutlar âlemindeki kanunlarının tanzimi için müvekkel kılınmış meleklerin elinde iki açık delildir. Sonra, hikmet-i lâhiye sebepleri müsebbelere bağlamıştır. Bulut, havada dağınmak bulunan su buharından teşekkül edince, bir kısmı negatif elektrikle, bir kısmı da pozitif elektrikle yüklü olur. Bunlar birbirine yaklaşıncı aniden çarpışır ve şimşek meydana gelir. Sonra birbirine girme, anı yer değişikliği ve—âlemden boşluk bulunamayacağı için—yerinin başkasiyla dolması sebebiyle de titreme olur, tabakaları dalgalanır ve gök gürültüsü doğar. Bu durumlar, ancak Ra'd ve Berk meleklerinin temsil ettikleri bir nizam ve kanun altında cereyan eder.”

Bediüzzaman'ın risaleleri i'câz'ın bu nev'inin örnekleriyle doludur.

On üçüncü vecih: Allah Teala'nın marifetine ulaştırıcı yol Kur'an'dır

“...105...”

Bediüzzaman Rabbimizi bize tarif eden üç büyük küllî muarrif bulunduğunu söyler ve bunları şöyle sıralar: Birisi: Şu kitab-ı kâinattır. İkincisi: Şu kitab-ı kebirin âyet-i kübrası olan Hz. Muhammed (a.s.m)'dir. Üçüncüsü ise: Kur'an-ı Hakîm'dir.

Bundan anlaşılıyor ki: Bütün ma'rifetlerin en mühimmi, Allah'ın kulları üzerindeki en büyük hakkı ve diğer hakikatleri bilmenin kaynağı olan ma'rifet-i Halîk'in kaynağı ikidir: Birincisi: Vahiy; ikincisi ise: Kâinat, yani duyular, tecrübe ve müşahade. Bu, ta'lim ve terbiye alanında yararlanılması için gerçekten anlaşılması ve geliştirilmesi gereken bir yaklaşımdır.

Bediüzzaman merhum, i'câz yolları arasında bir tezahüm bulunmadığını belirtir. İ'câz vecihlerinin bitmez tükenmez olduğuna, anlattıklarını İ'câzü'l-Kur'an'ın sadece bir parçasını keşfeden kısa bir bahis olduğuna ve konuyu layık olduğu şekilde izah etmediğine inanır.

Kur'an, dünya durdukça duracak ve yeni yeni mu'cizeleri de ortaya çıkacaktır. Kur'an'ın diğer i'câz vecihlerini sadece zaman ortaya çıkarmayacak, âyetleri üzerinde derin tefekkür ve teemmül, özellikle de Kur'an atmosferinde yaşama da bu hizmeti ifa dectir.

İ'câzü'l-Kur'an'a dair şüpheler

Bediüzzaman, asrın mülhidlerinin Kur'an-ı Kerim hakkında uyandırdıkları şüpheleri görmezlikten gelmemiş, aksine, bunlara karşı son derece uyanık davranmıştır.

Kur'an'ın kendi kendisini müdafaa ettiğini ve hükmünü icra ettiğini önemle belirtmiştir.

Bediüzzaman sözkonusu şüphelerin en önemlilerini ele alır. Şöyle ki:

Birincisi: Kur'an'da müteşabihat ve müşkilat denilen, hakikî mânâları anlaşılmayan, bazı şeylerin bulunması, i'câza münâfidir. Zira Kur'an'ın i'câzı, belâğat üzerine müessesdir. Belâğat da ancak ifadenin zuhur ve vüzûhuna mebnîdir.

İkincisi: Yaratılışa ait meseleler, mübhem ve mutlak bırakılmıştır. Ve keza kâinata dair fünundan pek az bahsedilmiştir. Bu ise talim ve irşad mesleğine münâfidir.

Üçüncüsü: Kur'an'ın bazı âyetleri zahiren aklî delillere muhaliftir. Bundan o âyetlerin hilaf-ı vaki oldukları zihne geliyor. Bu ise, Kur'an'ın sıdkına muhaliftir.

Bediüzzaman bu şüphelere şöyle cevap verir: Kur'an'ın üsluplarında cumhûr-u nasın fehimleri mûraat edilmiştir. Beşerin akıl seviyesine tenezzülatta bulunulmuştur. Ta ki, avam onları idrak ve fehmedebilsin. Onun için müteşabih gelmiştir.

¹⁰ *فَسَرَّيْنِ سَبْعَ سَمَوَاتٍ* kaydını tefsir ederken aynı gerçeği şöyle te'yyid etmektedir: "Pek geniş olan Kur'an-ı Hakîmin hitablarına, mânâlarına, işaretlerine dikkat edilmekle bir amîden tut bir veliye kadar bütün tabakat-ı nâsa ve umum efkâr-ı ammeye olan mûraatları, okşamaları fevkalade hayrete, taaccûbe mucibtir.

Her bir kısım insanlar, (*سَبْعَ سَمَوَاتٍ* hakkında) istidatlarına göre feyz-i Kur'an'dan hisselerini almışlardır."

Bediüzzaman'ın "İşkâl dedikleri şey, ya üslubun pek yüksek ve muhtasar olmasıyla mânânın çok derin ve inceliğinden ileri gelir, Kur'an'ın müşkilatı bu kabildendir" sözünde ise bir itham vardır. Çünkü, zorluk anlayışlardan kaynaklanmaktadır, Kur'an'ın kendisinden değil. Meselâ, müşkil diye iddia ettikleri âyetlere bakın. Bu kimselerin, sözkonusu âyetlerin sayıları ve neden müşkil sayıldıkları konusunda farklı görüşler ileri sürdüklerini görürsünüz. Öyleyse, her işkâl, ilminin azlığından ve bu konudaki yetersiliğinden dolayı sahibinin anlayışından kaynaklanmaktadır. Kur'an, lafzını muğlaklaştırmaktan ve ibaresini güçleştirmekten münezzehtir.

Bediüzzaman, ikinci şüpheye ise şöyle cevap vermektedir: Eğer Kur'an ta o zamanda kevnî ilimlerde tafsîlata girseydi, cumhûr-u nasın zihinlerini teşviş ederdi. En iyisi insanlarla akıllarının derecesine göre konuşmasıdır.

Üçüncü şüpeyi ise şöyle cevaplandırıyor: "Kur'an'ın maksatları dörttür. Kur'an'da kâinatın bahsi, san'at-ı ilâhiyye ve nazm-ı nizam-ı bedî ile Nazzam-ı Hakikî'ye istidlal etmek için ancak tebe'î ve istitradîdir."

"Hülasa: Madem ki Kur'an bütün zamanlardaki bütün insanlara nâzil olmuştur, şu şüphe addettikleri umûr-u selase, Kur'an'a nakîsa değil, Kur'an'ın yüksek i'câza delilleridir. Evet Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyanı taim eden Cenab-ı Hakka kasem ederim ki; o Beşîr ve Nezir'in basar ve basireti, hakikatı hayalden tefrik edememekten münezzehtir, celîdir, celîdir; veya insanları kandırarak muğalatalara düştürmekten, meslek-i alileri ganîdir, alîdir, temîzdîr, tahîrdîr."

¹⁰ Bakara Sûresi, 29

Bediüzzaman, aynı şekilde Kur'an'ın üslubu ile ilgili olarak da bazı şüphelere yer veriyor ve bunları kesin cevaplarla çürütüyor:

Meselâ, "Allah, celal ve azametiyle insanların konuştukları gibi nasıl insanlar ile tekellüm etmeye tenezzül eder? Ve cüz'î ve hakir şeylerden nasıl bahseder? Azametine yakışır mı?"

Bediüzzaman bu şüpheyi şöyle cevap veriyor:

"Allah'ın iradesi, ilmi, kudreti, kullî, ummî, muhit ve şamildir. Cenab-ı Hakkın azametine mikyas, ancak mecmu' âsandır. Meselâ, şems ziyasını bütün âleme neşrettiği bir sırada, pis mülevves bir zerre de onun ziyasından istifade ettiği vakit, şemse karşı: 'Ne için bu pis, bu mülevves zerre ile meşgul oldu ve ne için ona ziyasını verdi?' diye itiraz edilebilir mi? (...) Hülâsa: zerre gibi küçük şeyler veya âdi fütler, Halık'ın halkıyla vücûda geldikleri için, O'nun dâire-i ilminde dahil oldukları bedîhidir. Bu itibarla, onlardan bahsetmekte bilbedahe, müşahhat (münakaşa etmek) yoktur. (...) Kur'an'ın muhatabı beşer olduğuna göre, Kur'an beşerin hissiyatıyla memzuc olan üsluplarını giyer ve şivesiyle söyler ki, beşerin fehmi söylenilen sözden tevahhuş edip ürkmesin. Evet yüksek bir insan bir çocukla konuştuğu zaman, çocuğun şivesiyle konuşursa, çocuğun zihnini okşamış olur. (...) Kur'an'ı inzal etmekten maksat, cumhur-u nası irşad etmektir. Cumhur ise avarıdır. Avam-ı nas çıplak olan hakaiki göremez; ülfet peyda etmedikleri akliyat-ı mahzayı ve mücerredâtı fehimleri alamaz. Bunun için Cenab-ı Hak, lütuf ve ih-saniyle hakikatları onların ülfet ettikleri bir libas ile, bir şive ile göstermiştir ki, tevahhuş edip ürkmesinler."

Araştırmanın sonuçları

Bediüzzaman'ın Kur'an'ın mu'cizeliğini isbat ve beyan konusundaki metodunda gözlenebilen bazı önemli hususlar vardır. Öncelikle İ'câzü'l-Kur'an'ı açıklarken üzerinde durduğu arka plana bakmak gerekir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, hiç kuşkusuz o Kur'an'a yapılan hücumlardan ve bu hücumlara karşı Kur'an'ın bizzat verdiği cevaplardan hareket etmiştir. Alimlerimiz, Kur'an'ın mu'cizeliğini Araplara dayalı olarak, Arap olmayanlara ise icmâlî bir biçimde açıklamaya özen göstermişler. Bediüzzaman ise, Kur'an'ın mu'cize yönlerini bütün insanlara tasiliatlı bir biçimde açıklamaya büyük ihtimam göstermiştir.

Bediüzzaman'ın, İ'câzü'l-Kur'an'ı açıklama konusunda kendisinden önceki âlimlerden etkilendiği doğrudur. Ancak, bu konuda daha önce hiç temas edilmeyen önemli bir takım çizgiler belirlediğini de itiraf etmeliyiz. Abdulkahir Cürçânî ve onun nazmu'l-Kur'an konusundaki nazariyesini takdir etmekle birlikte, Abdulkahir'in verdiği çizgide kalmamış, aksine bu nazariyeden çıkan başka bir meselede tafsilatta bulunmuştur. O da, münasebetler meselesidir. Bediüzzaman, buna büyük önem vermiş ve tefsir ettiği âyetlere kapsamlı bir şekilde uygulamıştır. O kadar ki, bu uygulamasında Zemahşeri'yi aşmıştır. Söz konusu münasebetler üçtür: Ayetin âyetle münasebeti. Aynı âyetin cümleleri arasındaki münasebet. Her bir cümlelerin keyfiyet ve unsurları arasındaki münasebet. Yani aynı cümlelerin, lafız ve eczaları arasındaki ilişki, mânâsındaki münasebetler. Bu Kur'an-ı Kerimdeki i'câz sırrını anlamak için "nazım nazariyesi"ne Bediüzzaman tarafından getirilen çok güzel ve önemli bir yeniliktir.

Aynı şekilde Abdulkahir Cürçânî'ye takdir ve hayranlığını bildirmekle birlikte Bediüzzaman'ın, Kur'an'ın i'câz vecihlerinden sadece bir tanesiyle yetinmek konu-

sunda onu taklit etmediğini, yani "Nazım Nazariye"sini i'câz konusunda tek ölçü kabul etmediğini görüyoruz.

Bediüzzaman'ın başka bir yönüne daha dikkat çekmek gerekir. O da, i'câz konusunda bazı orijinal ve yeni vecihler getirmesidir. Meselâ: Kur'an'ın marifet ve medeniyet konusundaki i'câzına dikkat çekmesi, Kur'an'daki ilimlerin birliğini vurgulaması, Kur'an'ın ilim ve ma'rifetin temel bir kaynağı olduğunu belirtmesi, Kur'an'ın yapısındaki bütünlük ve ahengi açıklaması, Kur'an'ın bütün semâvî kitaplara murakıb ve hakem olduğunu ifade etmesi... gibi konular Bediüzzaman'ın i'câzü'l-Kur'an konusunda getirdiği yeniliklerdir.

Bediüzzaman, i'câz vecihlerinden her birisine ve hatta bu vecihlerin şıklarna orijinal ve güzel misaller getirmiş ve bu açıklamalarında eski âlimler tarafından tekrar edilen misallerle yetinmemiştir.

i'câz konusunu ele alan kitaplara göz attığımızda, müelliflerinin Kur'an'ın mu'cizeliğini âlimler seviyesindeki kimselere göstermeye çalıştıklarını görüyoruz. Dolayısıyla onların muhatapları sadece âlimlerdir, başkalarını nazara almazlar. Fakat, Bediüzzaman'ın onlardan farklı olarak, i'câzü'l-Kur'an konusunda avam-ı nasa özel bir itina gösterdiğini gördüm. Bu gerçek, avamın da Kur'an'ı anlayabileceği ve Kur'an'ın avam tabakası için de mu'cize teşkil ettiğini tekrar tekrar ifade etmesinde açıkça göze çarpıyor. Acaba, avama gösterdiği bu itinanın sırrı ne olabilir? Hiç şüphesiz Bediüzzaman "âlim-i mürşid"e güzel bir örnektir. Çünkü, avamın seviyesini yükseltmeye çalışmış, böylece bir çoklarının Kur'an'ı anlayıp mânâlarını idrak etmelerine, dolayısıyla iki dünya saadetini kazanmalarına ve Kur'an'a muhatap olma seviyesine çıkmalarına imkân sağlamıştır.

Bediüzzaman i'câz konusunda—özellikle—iki nokta üzerinde açıklamalarını taksif etmiştir. Birincisi: Beyan i'câzı. İkinci ise: Batı ve materyalist felsefe karşısındaki ma'rifet ve medeniyet i'câzı. Acaba, bizzat Bediüzzaman'ın da belirttiği gibi Arap olmayanların Araplaşıp, Arapların arasına karışınca lafız sanatının galebe etmesi sebebiyle insanların dil konusundaki selikaları bozulmuşken beyan i'câzının rolü ne olabilir? Bir âlim-i mürşid olan Bediüzzaman, terbiyenin en evvel metod ve usule ihtiyacı olduğu inancındadır. Bunun en güzel yolu ise, belağat ve edebiyattır. Çünkü, bu insanın hassasıdır. İnsanın ruhunu en güzel şekilde terbiye, vicdanını en okşayıcı olarak tasfiye, fikrini en güzel biçimde tezyin eden ve kalbini en iyi şekilde genişleten bir nevi edebiyattır. Bundan dolayıdır ki, bu nevi edebiyatı, bütün ilimlerin sultanıymış gibi, hepsinden daha yaygın, daha geniş, daha nafiz ve beşer kalbine daha yakın olarak görürsünüz. Bediüzzaman, belağatın ehemmiyetine ve akıl ve vicdana olan te'sirine önemle dikkat çeker. Bu sebeplerden dolayıdır ki, Bediüzzaman bu i'câz vechine son derece önem verir.

Bediüzzaman, "Beyan i'câz"ı açıklarken iki metod takip ettiğini görüyoruz. Birincisi: Buna yeterli derecede delil ve bürhan getirmesi. Fatıha Süresinin tamamı ile Bakara Süresinin ilk otuz üç âyetini içine alan parlak tefsiriyle bu metoda güzel bir örnek sergilemiştir. İkinci: i'câzü'l-Kur'an konusundaki bu veche yöneltilebilecek bütün şüpheleri defetmek. Meselâ, Kur'an'daki tekrarların sırları ve Kur'an'ın şiir olmaktan münezzeh olduğu konusundaki ikna edici izahlarını gördük. Bana öyle geliyor ki Bediüzzaman, bu konuda, i'câzü'l-Kur'an isimli kitabının büyük bir kısmını şiirin tenkidi, tahlili ve Kur'an'ın şiire olan üstünlüğüne tahsis eden el-Bakillâni'den

daha iyi yapmıştır. Çünkü Bakıllânî, bu noktada israfa kaçmıştır. Eğer, Kur'an nazımının güzelliğini açıklamaya yönelseydi daha önemli ve üstün bir hizmet yapmış olurdu.

Yine Bediüzzaman'ın, Kur'an'ın fasılları (ayet sonları) konusunda ne güzel açıklamalar yaptığını gördük. Bu açıklamaları yaparken, sadece âyet sonunun âyetle olan münasebetini belirtmekle yetinmemiş, aksine, bu fezlekelerin Allah'a iman ve sıfatullahla ilgili temel kaideler ihtiva ettiğini, Kur'an'ın külli maksatlarını isbat ettiğini belirtmiş ve Kur'an fasıllarının insanın vicdanı ve kalbi üzerindeki imanî ve psikolojik tesirlerini açıklamıştır. Bu güzel ve orijinal açıklamaları Bediüzzaman'dan başka bir kimsenin yaptığını görmedim.

Kur'an'ın marifet ve medeniyet konusundaki i'câzına gelince, Bediüzzaman bu i'câz yönünü kavrayıp el atabilmiş, onu isbat edebilmiş ve Kur'an'a hücum edildiği bu asırda bununla Kur'an muarızlarına karşı koyabilmiş, ve bundan hareketle Batının bozuk medeniyetinin çürüklüğünü ve bu medeniyetin nasıl beşeriyeti dalaletle sürükleyip hak ve hakikati görmesine engel olduğunu isbat edebilmiştir. Bediüzzaman bunu yaparken, realiteyi konuşturmuş ve İslâm Ümmetinin, Allah'ın Şeriat ve nizamını terkederek harfi harfine ve adımı adımına Batıyı taklid etmesi karşısında duyduğu teessüf ve üzüntü haliyle gerçekleri dile getirmiştir. Onun sözleri, Kur'an-ı Kerimi yeniden hayat ve marifet alanına aktarmaya, Ümmetin inanç ve kültürünü tashih ve medeniyetini kurma konusunda Kur'an'ı tekrar en büyük merciiyet makamına iade etmeye açık bir davettir.

Mediüzzaman merhumun, ictimai, beşerî ve tabii ilimlerin Kur'an-ı Kerimin nur kaynağından çıktığını ve özellikle de Allah'ın güzel isimlerine dayandığını açıklamasıyla "bilginin İslâmileştirilmesi" fikrinin en büyük öncülerinden birisi olmuştur. Bu nedenle, Bediüzzaman'ın fikirleriyle "el-Ma'hedü'l-Alemî Li'l-Fikri'l-İslâmî" arasında bir köprü kurulmasını zarurî görüyorum.

Bediüzzaman'ın i'câzü'l-Kur'an konusundaki fikirleri öylesine gerçekçi ve canlıdır ki, günlük hayata aktarılmaya rahatlıkla imkân verir. Bu da, onun fikirlerini araştırmak, onları geliştirmek, üzerinde yeni fikirler bina etmek ve bunların üzerinde durup kalmamakla olur. İslâmın sancağını asırlarca taşıyan bu millet, Batının materyalist medeniyetine karşı koyabilen Bediüzzaman'ı örnek alarak Kur'an-ı Kerimin esas ve düsturları üzerinde eski şanlı tarihini yeniden kurabilir ve buna muktedirdir.

Hülasa: Kur'an, âlimlere enerji kaynağı olmaya devam edecek, hayranlık uyandıran sırları bitip tükenmeyecek, bütün kitaplara ve bilcümle ma'rifetlere olan hakemliği sürecektir ve âlimler: "Kur'an hâlâ taptazedir!" demeye devam edeceklerdir.

Ben, Bediüzzaman'ın eserlerinde zengin bir fikir madeni buldum. Her fikri, Kur'an-ı Kerimin i'câz vechinden biri sayılabilir. Bu açıklamalarımla maksadımı ifade edip edemediğimi bilemiyorum.

Rabbim, hamdederek Seni her türlü naksandan tenzih ederim. Senden başka hiçbir ilah olmadığına şahadet ederim. Senden af diler ve Sana tevbe ederim.